

Állam- és Jogtudományi szekció

Az Európai Unió bővítési politikája

TDK dolgozat

Jelige: Bővítési kritériumok

Lezárás dátuma: 2014. március 20.

Tartalomjegyzék

I.	Előszó.....	4
II.	A bővítési politika szereplői.....	5
III.	Az első tagállamok és az integráció kezdete	7
III.1.	Az Európai Szén- és Acélközösség létrejötte	7
III.2.	Az Európai Gazdasági Közösség és az Európai Atomenergiái Közösség létrejötte.....	8
III.3.	A csatlakozás feltételei az integráció kezdetén.....	9
III.4.	A déli bővítés	10
III.4.1.	Görögország.....	11
III.4.2.	Portugália és Spanyolország.....	12
IV.	A csatlakozási feltételek konkretizálása	14
IV.1.	Előzmények	14
IV.2.	Koppenhágai kritériumok.....	14
IV.3.	A politikai kritériumok.....	14
IV.4.	A gazdasági kritérium	17
IV.5.	A jogi kritérium.....	18
IV.6.	Az Unió abszorpciós képessége.....	18
IV.7.	Az északi bővítés	19
V.	A keleti bővítés	20
V.1.	A bővítési boom-ra való felkészülés.....	20
V.2.	A keleti bővítés csatlakozási feltételei	21
V.3.	A csatlakozást elősegítő jogi instrumentum	22
V.4.	Kelet- és Közép-Európa csatlakozása	24
VI.	Hatodik bővítési kör	24
VI.1.	A csatlakozás feltétele Románia és Bulgária tekintetében	25
VI.2.	Megerősített bővítési konszenzus.....	26
VI.3.	Együttműködési és ellenőrzési mechanizmus.....	26
VII.	Horvátország csatlakozása	27
VII.1.	Csatlakozási kritériumok	28
VII.2.	Stabilizációs és Társulási Folyamat.....	29
VIII.	Új megközelítés a bővítési politikában. Vajon kik a következők?	30
IX.	Végkövetkeztetés	31
X.	Irodalomjegyzék	34

Szakirodalom	34
Európai Unió intézményeinek hivatalos dokumentumai és egyéb dokumentumok	36
Szerződések	39

„A bővítés egy politikai szükségszerűség, mely egyben egy történelmi pillanat Európa számára. Ez biztosítja a kontinens stabilitását és biztonságát ezért mind a csatlakozó államoknak valamint a jelenlegi tagállamoknak egy új kilátást nyújt a gazdasági növekedéshez és az általános jóléthez.”¹

I. Előszó

Az Európai Unióról szóló szerződés (továbbiakban: EUSZ) 3. cikkelye deklarálja, hogy *„az Unió célja a béke, az általa vallott értékek és népei jólétének előmozdítása”*. Az Unió területének növekedése nemcsak a béke és biztonság szavatolásának eszköze, hanem Heather Grabbe szerint ez a külpolitikának az egyik megnyilvánulási formája is, mivel *„a Közösség kiterjedése és súlya a bővítésekkel tovább nő, gazdagabb kereskedelmi szövetséggé, nagyobb piaccal és erősebb gazdasági hatalommal rendelkező regionális szereplővé formálódik (Grabbe 2003a)”*.² Ennek érdekében az Unió bővítési politikája az egyik legfontosabb szakpolitikai terület, amelynek aktualitása egészen addig nem válik megkérdőjelezhetővé, míg a Közösség földrajzi szempontból el nem éri természetes határait. Vajon hol húzódnak az Európai Uniónak a határai?

Mi sem bizonyíthatná jobban a bővítési politika aktualitását, mint a balkáni térség integrációja, vagy az Ukrajnával való társulási szerződés megkötésének a kérdése, amely a csatlakozás előszóbjának tekinthető.

A csatlakozási feltételek meghatározása az Unió bővítési gyakorlatából eredeztethető. Ezek száma egyre növekszik, és azok teljesíthetősége is egyre nagyobb kihívást jelent a csatlakozni kívánó államok számára. Ennek oka az integráció mélyülése, amely a belső piacot lefedő szakpolitikák területének mennyiségi növekedését eredményezi, amely a közösségi vívmányok növekedésével jár. Az egyes bővítési körökből levont tapasztalatok, valamint a bővítés politikai természete is megnehezítheti a csatlakozási tárgyalások eredményének létrejöttét. Vajon mit takarhat a csatlakozási feltételek nehezebb teljesíthetősége? Mi a

¹ European Council Madrid Presidency Conclusions. Madrid, 15 and 16. December 1995. 18. o.
http://www.europarl.europa.eu/summits/mad1_en.htm

² Lőrinczné Bencze Edit: Az Európai Unió bővítéspolitikájának elmélete és gyakorlata Horvátország példáján. Tér és Társadalom 23. évf. 2009/1. 2. o.

mögöttes tartalma a koppenhágai kritériumoknak? Ezekre a kérdésekre keresem a válaszokat a dolgozatomban.

II. A bővítési politika szereplői

A dolgozatom megértéséhez szükségesnek tartom az Unió részéről a bővítési politikában részt vevő szereplők rövid bemutatását, tekintettel arra, hogy a csatlakozási tárgyalások kimenetele nagyban függ tőlük. Hiszen a feleknek a csatlakozás tekintetében annál nehezebb konszenzusra jutniuk, minél több résztvevő részese a bővítési folyamatnak. Az intézményi struktúra az integráció fejlődésével együtt nőtt fel, ahogyan a bővítési politika is. A közösséget létrehozó szerződések reformjával a résztvevők száma megváltozott az eljárásban. A bővítési politika két fő szereplője maga az Unió és a csatlakozni kívánó állam. A tagfelvétel iránt folyamodó államnak a csatlakozási kérelmét az Európai Unió Tanácsának (továbbiakban: Tanács) kell benyújtania, amely egyhangúan dönt a csatlakozási tárgyalások megkezdéséről, valamint a csatlakozási tárgyalások végén a csatlakozásról. A Tanács az integráció létrejötte óta részese a bővítési eljárásnak. Az Európai Szén- és Acélközösség (továbbiakban: ESZAK) bővítési klauzulája szupranacionális hatáskört biztosított a Tanácsnak, mivel ez az intézmény egyoldalúan jogosult volt a csatlakozási feltételek meghatározására, valamint a Főhatóság véleményének kikérése után maga döntött a csatlakozásról. Azonban a Római Szerződéssel létrehozott Európai Gazdasági Közösség (továbbiakban: EGK) és az Európai Atomenergia Közösség (továbbiakban: EURATOM) bővítési klauzulája a Tanács szupranacionális szerepét megszüntette, mivel a tagállamokat is bevonta a csatlakozási eljárásba a csatlakozási szerződés ratifikálásán keresztül.³

Az Egységes Európai Okmány (továbbiakban: EEO) beemelte az eljárásba az Európai Parlamentet (továbbiakban: EP).⁴ Azáltal, hogy az EP részesévé vált a döntéshozatalnak, a közösség kiszélesítéséről való döntés közelebb került az akkor még EGK-t alkotó tagállamok állampolgáraihoz. Az EP képviselők abszolút többségének a hozzájárulása volt szükséges (a jelenleg hatályos EUSZ 49. cikkelye szerint is) a csatlakozás elfogadásához. A hozzájárulások eljárás keretében az EP hatásköre csak annyira terjed ki, hogy a tagjelölt államnak elfogadja-e a csatlakozási kérelmét, vagy nem. Azonban végszavazás előtt az EP-t alkotó frakcióknak lehetőségük van a csatlakozási kérelem elfogadására irányuló eljárás első olvasati szakában a Tanácsnak javaslatokat benyújtani. Azonban, ha azt a miniszterek közössége nem fogadja el,

³ Dr. Váradi Szilvia: Az EU bővítésének jogi aspektusai. Doktori értekezés. Szeged, 2012. 18. o.

http://www.ajtkdi.hu/pdfs/Varadi_Szilvia_ertekezes_muhelyv.PDF

⁴ The Single European Act. Luxembourg, 17 February 1986. Title II; Chapter II, Article 8.

<http://www.eurotreaties.com/singleeuropeanact.pdf>

akkor az EP csak a vétójogával tud élni. Továbbá az EP-nek is ratifikálnia kell a csatlakozási szerződést.

Az Európai Bizottság, mint a Tanács legfőbb segítő szerve, szintén az integráció kezdete óta részt vesz a bővítési eljárásban, amely véleményt készít a csatlakozni kívánó államról, azonban a Tanácsot a Bizottság véleménye nem köti. Ennek ellenére szerepe óriási jelentőséggel bír a csatlakozási folyamatban, hiszen feladatai közé tartozik a csatlakozni kívánó állam jogrendszerének átvilágítása, a csatlakozás folyamán a tagságra való felkészültség vizsgálata, amellyel tájékoztatja a Tanácsot a tagjelölt uniós érettségéről.

Az 1961. évben megrendezett párizsi csúcstalálkozó óta⁵ működő Európai Tanácsot (továbbiakban: EiT), amely a tagállamok állam- és kormányfőit megtestesítő szervezetet, az EEO-t inkorporálta a Közösséget létrehozó szerződésbe. Azonban a bővítéspolitikát tekintetében az alapító szerződés szerint nincs konkrét hatásköre, de feladatköréből adódóan – mint az EU integrációjának a motorja – dönt a bővítési folyamatnak az irányáról.

A bővítési politika koordinálása tekintetében a soros elnökség intézménye nem hagyható figyelmen kívül, amelyet a tagállamok rotációs rendszerben, egymást félévenként váltva látnak el. A soros elnökséget ellátó tagállam hívja össze és készíti elő az EiT-üléseket, amelynek napirendi pontjait is meghatározza, valamint levezeti azokat. Tekintettel arra, hogy az EiT mint csúcsszerv, és mint politikai döntéshozó szerv a bővítési politika irányát befolyásolja, így a soros elnöki tisztséget ellátó tagállam a napirendi pontok meghatározásán keresztül képes befolyásolni azt.

A soros elnöki pozíciót betöltő tagállam feladata továbbá a Tanács különböző formációinak összehívása, amely során szintén a levezető elnök szerepét tölti be. A bővítési politika az Általános Ügyek Tanácsának a hatáskörébe tartozik, amely a tagállamok külügyminisztereit és/vagy Európa-ügyi minisztereit fogja össze. Ez a tanácsi formáció koordinatív szerepet tölt be azon szakpolitikák tekintetében, amely több tanácsi formációt is érint. A fentiekből kitűnik, hogy a bővítési politikában az EiT, a Tanács és a soros elnökség intézménye között szoros együttműködés van.

⁵ Az Európai Tanács: A Csúcstalálkozók ötven éve. 2011. December. 3.o
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC3111406HUC.pdf

III. Az első tagállamok és az integráció kezdete

III.1. Az Európai Szén- és Acélközösség létrejötte

A második világháborút követően a hatalmi erőviszonyok megváltoztak. Közép- és Kelet-Európában a háborút követően a nemzetállamok mind gazdasági, politikai és társadalmi szempontból súlyos vereséget szenvedtek. A termelés mértéke erőteljesen visszaesett, az infrastruktúra, valamint a városok megsemmisültek. A keleti és a nyugati blokk között hatalmas különbségek alakultak ki. A szakadékot a Marshall-terv nyomán az Európai Újjáépítési Program csak tovább mélyítette. Nemcsak egy újabb világháború kitörésétől, hanem „az öreg kontinens egyszerű befolyási övezetté való degradálódásától”⁶ való félelem ösztönözte az európai államokat arra, hogy egy olyan rendszert alakítsanak ki, amely képes a tartós béke megőrzésére. A versailles-i békeszerződés kudarcából okulva Európa alapító atyjai olyan eszközt kerestek, amely a béke hosszan tartó szavatolására alkalmas volt. E célkitűzés megvalósítását szolgálta az ESZAK, amely túlmutatott a bilaterális és multilaterális kapcsolatokon. A kontinens újjáépítésével összekapcsolódott az ESZAK létrehozása, amely „*egy politikai szükségszerűség volt*”.⁷ Megteremtését Robert Schumann francia külügyminiszter javasolta 1950. május 9. napján a Schumann-deklarációban, amely alapjául Jean Monnet francia közgazdász terve szolgált, aki a múltbéli kormányközi együttműködés kudarca miatt inkább a nemzetekfelettséget támogatta. Számára a végcél egy nemzetek feletti föderációnak a létrehozása volt, amely egyben egy politikai uniót is jelentette. A végcél a *finalités politiques*,⁸ a politikai unió már ekkor megfogalmazódott, amelyet az Unió az integráció folyamán még nem valósított meg.

Az ESZAK-ot létrehozó szerződés⁹ (1951. április 18., Párizs) preambulumban megfogalmazott célok azonban túlmutattak a béke megteremtésén. A célok között kapott helyet az emberek jólétének biztosítása, az államok közötti szolidaritás és a gazdasági fejlődés. Ezen célok megvalósítása érdekében a hat alapító állam (Franciaország, NSZK, Benelux államok, Olaszország) létrehozta a közös szén- és acélpiacot, amely egyrészt lehetővé tette a tagállamok szén- és acélkitermelésének ellenőrzését és így egy lehetséges háború készülődésének előrelátását. Másrészt viszont gátat szabtak Németország

⁶ Rubicon folyóirat: Új világrend; 2003/3-4. Horváth Jenő: Kényszerek és választások 1945–1957. 15. o.

⁷ Jean Monnet: Emlékiratok. Az Európai Integráció Klasszikusainak Könyvtára. Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Budapest 2004. 357. o.

⁸ HVG: EU Mindentudó: Finalités politiques: Ezt a kifejezést alkalmazzák időnként az Európai Unió olyan alapvető céljainak megjelölésére, amelyek a közösségi vívmányok részét képezik, de (még) nem feltétlenül találhatók meg a Szerződésekben.

monopolhelyzetével való visszaélésének a szén- és acélpiacon. Harmadrészt lehetővé vált, hogy a romba döntött európai államok gazdaságukat újraépíthessék.

Az ESZAK-hoz való csatlakozást az alapító szerződés tette lehetővé, amelynek feltételeit a 98. cikk szabályozta, mely szerint „*Any European State may apply to accede to this Treaty*”. Tehát két feltételnek kellett eleget tennie a jelentkezőnek. Az egyik az európaiság kritériumának való megfelelés, a másik pedig az államiság kritériuma volt.

III.2. Az Európai Gazdasági Közösség és az Európai Atomenergiái Közösség létrejötte

A közösség létrejöttének hajnalán a tagállamok együttműködése egyre összetettebbé vált. Az alapító tagállamok miniszterei a messinai deklarációban (1955. június 1–2.) megfogalmazták a jövőbeni együttműködésük alapját, amely már nem csak a közös szén- és acélpiacra terjedt ki. Célként tűzték ki a gazdasági integrációt, a közös piac és közös intézmények létrehozatalát, valamint a szociális politikájuknak az összehangolását. Így jött létre 1957-ben az Európai Atomenergia Közösség, valamint az Európai Gazdasági Közösség. Ez egyben a csatlakozás feltételeinek való megfelelést is nehezítette, mivel a csatlakozás feltételeit immáron három szerződés szabályozta, nevezetesen a fent említett ESZAK szerződés 95. cikke, az EURATOM- ról szóló szerződés 205. cikke és az EGK szerződés 237. cikke. Ez egyben azt is jelentette, amennyiben egy állam csatlakozni kívánt, akkor mind a három közösségnek a részesévé vált.

A három alapító szerződésében megfogalmazott feltételek megegyeztek, ennek tükrében bármely európai állam csatlakozhatott a közösségekhez. Egyetlen szerződésbe foglalt feltétel volt az államok csatlakozásának, az európaiság kritériuma. Az hogy hol húzódik Európa határa földrajzi szempontból behatárolható. Azonban, a Közösség határait nem csak geológiai szempontok határozzák meg, hanem politikai és gazdasági megfontolások is szerepet játszanak ennek meghatározásában. Az integráció későbbi történelme folyamán ennek ékes példája volt Törökország tagjelöltsége, amelynek földrajzi értelemben véve nagyobb területe Ázsiához tartozik.

A bővítési klauzulákból látható, hogy az „*Európai Unió eleve egy expanzív szervezet, így született, nem tehet róla. Beépült az alapszerződésbe*”.¹⁰ A Római Szerződés preambulumból is kiolvasható a szervezet nyitottsága: „*DETERMINED to establish the foundations of an ever closer union among the European peoples.*”

¹⁰ Szerkesztette: Szekeres Ildikó és Kruzslicz Péter: Média és integráció, a média szerepe az Európai Unió értékeinek közvetítésében. Dr. Balázs Péter: Az Európai Unió további bővítése, a Nyugat-Balkán integrációjának várható alakulása. – 15.o.

III.3. A csatlakozás feltételei az integráció kezdetén

Az első bővítési kör, illetve az ezt követő csatlakozások a bizonyítékai annak, hogy az EU egy expanzív szervezet. Alig telt el tizenhat év az EGK létrejötte óta, és máris 9 tagúvá vált az Európai Közösség. Ez volt az első bővítés, amiből az is következett, hogy a tagállamoknak semmiféle tapasztalata nem volt ezen a területen, és a csatlakozás feltételeire vonatkozólag a szabályozás is meglehetősen szűkös volt. A bővítés egyrészt fontossá vált a Közösség számára, azonban az EGK-nak külpolitikai megfontolásokat is szem előtt kellett tartania, a világrendben betöltött helye szempontjából. Ezért az 1969. évi hágai csúcskonferencián a miniszterelnökök és kormányfők megerősítették, hogy az EGK-t bővíteni kell annak érdekében, hogy gazdaságilag és technológiailag képes legyen fejlődni.

Az első bővítés eredményeként 1973. január elsejével az EGK tagjává vált az Egyesült Királyság, Írország és Dánia, és egyben egy sikertelen csatlakozási kísérlettel is gazdagodott a közösség Norvégia tekintetében. Hogyan válhattak tagállammá ezek az országok, vajon csak a szerződésben lefektetett követelményeknek kellett megfelelniük? A válasz egyértelműen az lenne, hogy csak az alapító szerződésekben a fent megnevezett cikkek általi kritériumnak kellett eleget tenniük. Azonban már ekkor is többről volt szó.

A hágai konferenciáról készült dokumentum pontjai között fellelhető, hogy a tagjelölt államoknak az alapító szerződéseket el kellett fogadniuk.¹¹ Ez az elvárás álláspontom szerint implicite következett a Közösségnek az entitásából, tekintettel arra, hogy a Közösség csak így képes célját megvalósítani. Ennek következménye az, hogy e szerződésekben meghatározott közösségi területeket lefedő közösségi vívmányokat is implementálniuk kellett a csatlakozó államoknak. Az *acquis communautaire* átvétele magába foglalja mind az elsődleges jogforrásokat, tehát az alapító, valamint az azokat módosító és a csatlakozási szerződéseket, továbbá az általános jogelveket, amely a tagállamok közös alkotmányos hagyományát jelenti. A másodlagos joganyagot képezik – amelyet ma az EUMSZ 288. cikke határoz meg – a rendeletek, irányelvek, határozatok, ajánlások és vélemények. Ide tartozik még az Európai Bíróságnak az esetjoga, valamint a nemzetközi szerződések és a tagállamok között létrejött, a Közösségre vonatkozó szerződések.¹² A joganyag átvételének kritériuma annál nehezebb, minél később válik egy ország tagállammá, az integráció mélyülésének a következményeként. Ez egy alkalmazkodási folyamat, amely nem pusztán jogalkotási dömpinggel jár, hanem itt magának az egész jogrendszernek az átalakításáról van szó, ami nemcsak a jogalkotókra ró

¹¹ Meeting of the Heads of State or Government. The Hague 1-2 December 1969. 15. pont.
http://aei.pitt.edu/1451/1/hague_1969.pdf

¹² European Commission: Europe and the challenge of enlargement. Brussels, June, 1992. im. 12. o.

irratlan terhet, hanem a jogalkalmazókra is, hiszen több évtizedes joggyakorlat átalakítására kerül sor, mely addig meghatározta az állampolgárok mindennapi életét.

A Bizottság véleményében meghatározta, hogy a csatlakozó államoknak a közösség politikai célkitűzéseivel is azonosulniuk kell. Ezen célkitűzés a Római Szerződés preambulumból is kiolvasható. E kritérium konkrétan megfogalmazva a Bonnban megtartott EiT csúcsról készült dokumentumban lelhető fel, mely szerint a végcél egy politikai unió. Továbbá a Bizottság véleményének 33. pontja¹³ leszűkítette a csatlakozni kívánó európai államok körét azon államokra, amelyek szintén a szabadságot és a békét kívánták növelni Európában. Ez a feltétel már impliciten következett az Unió célkitűzéséből, ezáltal azonban a Bizottságnak vizsgálnia kellett az egyes tagállamoknál ezen elvek érvényesülését is. Jean Monnet visszaemlékezésében azt írja, hogy az első bővítési kört magába foglaló országok *„két lényeges dologgal járultak hozzá a civilizáció fejlődéséhez: az egyik a szabadság tiszteletben tartása, a másik pedig a demokratikus intézmények működtetése”*.¹⁴

III.4. A déli bővítés

Az Európai Közösség déli határát a második, valamint a harmadik bővítési körrel érte el. A déli államokban a Közösséghez való csatlakozás indítékát a nemzetközi elszigetelődéstől való félelem, a gazdasági növekedés reménye, valamint a szociális és politikai elmaradottságuk megszüntetése képezte. A jobb életfeltételek megteremtésének egyik eszközét látták a csatlakozni kívánó országok a bővítésben. Ellentétben az előző bővítési körben taggá vált Dánia és Nagy-Britannia több évszázados stabil demokratikus berendezkedésével szemben, ezen országokban a csatlakozási kérelmük benyújtását megelőzően tartották meg az első demokratikus választásokat a diktatórikus rendszerek bukását követően. Ennek következtében a csatlakozásuk a demokratikus berendezkedésük megőrzését valamint a béke szavatolását is jelentette. Nemcsak az instabil államberendezkedés miatt volt újszerű ez a bővítési kör, hanem az EGK ekkor találkozott először olyan államok csatlakozási kérelmével, amelyeknek a gazdasági fejlettségük jóval elmaradottabb volt az EGK-átlagnál (Görögország GDP-je 50%-kal kevesebb volt, mint a közösségi átlag).¹⁵ A gazdasági közösség fő prioritása a Római Szerződés alapján még mindig a közös piac, a mezőgazdasági politika és a vámunió kiépítése volt. Azonban már a gazdasági és monetáris unió jövőbeni koncepciója – az integráció

¹³ Commission of the European Communities: Opinion on the applications for Membership, received from the UK, Ireland, Denmark and Norway. http://aei.pitt.edu/1321/1/enlargement_UK_opinion_1967.pdf

¹⁴ Jean Monnet, Emlékiratok. Az Európai Integráció Klasszikusainak Könyvtára. Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Budapest 2004. 482. o

¹⁵ European Commission: European file: The Enlargement of the European Community. Brussels, March 1979. <http://aei.pitt.edu/4590/1/4590.pdf>

mélyítése – is kilátásban volt. Spanyolország, Portugália és Görögország mezőgazdasági országok voltak, így a déli termékek tekintetében a túlermelés veszélye fenyegette a belső piacot. Annak érdekében, hogy az Unió mezőgazdasági politikájának a célkitűzése¹⁶ megvalósulhasson, e szakpolitika átalakítása szükséges volt. Ennek a feltételét a Delors I. csomag¹⁷ tette lehetővé, amely az EGK költségvetésének megreformálására, valamint a hátrányos helyzetű régiók felzárkóztatására irányult.

A gazdasági közösség az első bővítési körből nem gazdagodott tapasztalatokkal, hiszen az előző bővítés még be sem fejeződött, tekintettel az alkalmazkodási folyamatot megkönnyítő átmeneti időszak alkalmazása végett (1977-ig tartott), azonban a Közösség máris csatlakozási tárgyalásokat folytatott. A mediterrán országok tekintetében ugyanazon szerződéses cikkek képezték a csatlakozás jogalapját, mint az előző bővítési körben, azonban új jogintézmények kerültek bevezetésre a csatlakozás megkönnyítése érdekében.

III.4.1. Görögország

Húsz éven át tartó csatlakozási folyamat eredményeként Görögország is a gazdasági közösség részévé vált. A tizedik bővítési folyamat kiválóan példázza, hogy a Közösség nem szeretett volna egy nem megfelelően felkészült állammal bővülni, ennek érdekében 1961. július 9-én a két fél között létrejött egy határozatlan időre szóló megállapodás, a társulási megállapodás, amelyet a szakirodalom csak athéni megállapodásként szokott emlegetni. A társulási szerződés jogalapját a Római Szerződés 238. cikke képezte, mely szerint:

„The Community may conclude with a third country, a union of States or an international organisation agreements creating an association embodying reciprocal rights and obligations, joint actions and special procedures.”

A Bizottság véleményéből kiolvasható, hogy a társulási megállapodást abban az időben nem tekintette a csatlakozást elősegítő elsődleges jogintézményének: *„The Commission consequently considers that the Community should in principle envisage such agreements only in cases where the road to membership is blocked because of the international situation of the country concerned.”*¹⁸ –, de Görögország esetében indokolt volt a teljes jogú tagságra való felkészítés. A megállapodás tárgyi hatályát képezte a közös vámunió létrehozása, a közösségi politikának az összehangolása, különös tekintettel a mezőgazdasági politikára,

¹⁶ Római szerződés 39. cikk: mezőgazdasági termelés volumenének növelése, népesség megfelelő életszínvonalának elérése, piacok stabilizációja, ellátás hozzáférhetősége, valamint az elfogadható ár. <http://www.eurotreaties.com/rometreaty.pdf>

¹⁷ European Commission: The Single Act: A new frontier for Europe. 15. February 1987. http://aei.pitt.edu/1760/1/Single_act_COM_87_100.pdf

¹⁸ European Commission: Opinion on the applications for Membership, received from the UK, Ireland, Denmark and Norway. im. 23. pont

valamint az áruk, személyek, szolgáltatások és a tőke szabad áramlására, azon felül a görög gazdaság helyreállítását szolgáló pénzügyi segítségnyújtás és a közösség programjaiba való részvétel.¹⁹ A társulási megállapodás a Közösség által befagyasztásra került a katonai diktatúra következtében, a demokratikus értékek semmibe vétele miatt (1968). Hogyan is működhetett volna együtt a Közösség egy diktatórikus állammal, amikor pont a béke, a biztonság, az emberek jólétének biztosítása volt a cél? Így az EGK elhatárolódott attól, hogy elősegítse Görögország felkészülését, azonban a diktatúra megszűntét követően Görögország benyújtotta a közösséghez való csatlakozási kérelmét az első demokratikus választások után, ami egyfajta jelzés volt az állami berendezkedésük demokratizálására.

Az Európai Bizottság a csatlakozási tárgyalások folyamán a teljes tagság elnyerése előtt Görögországnak egyfajta előtagjelöltséget „pre-membership period”-ot javasolt, a gazdasági berendezkedésének átalakítása végett. A Tanács elutasította a Bizottság javaslatát. Állásfoglalása szerint ezt Athén úgy értékelhette volna, mint a csatlakozási kérelem visszautasítását.²⁰ Hiszen a Római, a Párizsi Szerződésben lefektetett kritériumoknak Görögország eleget tett. Azon felül pedig ez az intézkedés éppen a Római Szerződés preambulumban foglalt célkitűzésének mondott volna ellent.

III.4.2. Portugália és Spanyolország

Az ibériai országok csatlakozása során sok eltérő aspektus volt, azonban a gazdasági fejletlenségük és a Közösség mezőgazdasági politikájához való alkalmazkodásuk tekintetében hasonló helyzetben voltak. Azonban csatlakozási tárgyalások megkezdése előtt a felek között már létezett egyfajta szerződéses kapcsolat, amely a csatlakozó államok gazdaságát mozdította elő. Azt szükséges kihangsúlyozni, hogy a csatlakozás folyamán a közösségi joganyag átvétele nehezebb feladat volt ezen országok számára, mint az előző csatlakozás folyamán. Az *acquis* teljes implementálását egyfelől befolyásolta a csatlakozni kívánó országok helyzete, valamint az EGK-nak a gazdasági fejlődése is.

Ehhez a helyzethez alkalmazkodva a Bizottság az első csatlakozási körben az átmeneti időszakokhoz kapcsolódó elveit (a fix és rövid határidő, szigorú menetrend) kénytelen volt felülvizsgálni annak érdekében, hogy *„a bővítés ne súlyosbítsa a regionális és szektorális problémáit a Közösségnek, amiben – sok tekintetben – a felvételt kérő tagállamok is*

¹⁹ European Commission: Europe Information. Greece and the European Community. Brussels, September, 1978. 3.o. http://aei.pitt.edu/960/1/enlargement_greece.pdf

²⁰ European Community : Enlargement puzzle: can they fit? Brussels, September-October 1977. No. 203, 3. o. <http://aei.pitt.edu/44040/1/A7588.pdf>

szerveneknek (például: mezőgazdaság)”.²¹ Ennek érdekében 5 és 10 év közötti átmeneti időszakok alkalmazását javasolta, amit a Közösség alkalmazott is például az import termékek tekintetében a vámakadályok lebontása során, amely teljes mértékben csak 1993-ra valósult meg.²²

Portugália és a Közösség kapcsolata (Görögországhoz hasonlóan) sem a felvétel iránti kérelemmel kezdődött, hiszen ez az ország is az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (továbbiakban: EFTA) egyik alapító tagállama volt. Az EFTA-tagság a Közösséghez fűződő viszonylatban annyit takart, hogy az EFTA-tagállamok és a Közösség között bilaterális szabad kereskedelmi egyezmények jöttek létre 1972. július 22-én, amelyek a gazdasági kapcsolatok szabályozására szolgáltak. Azonban a portugál állammal kötött egyezmény nemcsak az ipari termékekre vonatkozott, hanem a mezőgazdasági termékekre is kiterjedt.

Spanyolország csatlakozását megelőzően nem vett részt egyetlen társulásban sem, nem volt sem NATO-tag, sem EFTA-tag. Az összes fontos kereskedelmi partnerét az EGK alapító tagállamai tömörítették. A közösség létrejöttékor Spanyolország diktatórikus berendezkedésű volt, így nem tűnt elképzelhetőnek a Közösséghez való csatlakozása, valamint az alakuló mezőgazdasági politika nem kedvezett volna az országnak. A csatlakozási kérelmet megelőzően azonban Spanyolország és a Közösség között úgynevezett „Preferential Agreement”²³ jött létre, amely ösztönzőleg hatott a spanyol ipar exportjára. Azonban ez a megállapodás is befagyasztásra került, amikor a miniszterelnököt, Carrero Blancot az ETA terroristái megölték. Ami szintén annak a bizonyítéka, hogy a Közösség csak a demokratikus berendezkedésű államokkal kívánt együttműködni.

²¹ European Commission: Enlargement of the Community Transitional period and institutional implications. Belgium, 24 April 1978. http://aei.pitt.edu/974/1/enlargement_transition_COM_78_190.pdf

²² Official Journal of the European Communities: Documents concerning the accession of the Kingdom of Spain, and the Portuguese Republic to the European Communities.

²³ Spain's application for association with the European Economic Community (9 February 1962) In: Archives historiques du Conseil de l'Union européenne, Bruxelles, Rue de la Loi 175. Fonds CEE et CEEA, CM2. CM2 1970. Dossier concernant l'Accord commercial entre la CEE et l'Espagne, signé 29.06.1970, CM2/1970-851. <http://www.cvce.eu/viewer/-/content/8a95e26f-e911-42a0-b811-b623b84a93d9/en;>

IV. A csatlakozási feltételek konkretizálása

IV.1. Előzmények

Az északi bővítést megelőzően (1995. január 1.) Európa színpadán több fontos történelmi esemény is lezajlott. A hidegháború vége a kettéosztott Európa megszűntével egy új kezdetet jelentett az egységes Európa létrejöttének tekintetében. *„A Szovjet Orosz Birodalom visszavonulása azt jelentette, hogy egy betöltetlen űr keletkezett a köztes Európában. Világos volt, hogy ezt valakinek ki kellett töltenie, amelyet csak Nyugat-Európa, és ezen belül is az európai integráció tölthetett ki.”*²⁴ Az Európa kettéosztottságát szimbolizáló Berlini fal leomlásával (1989. november 9.) lehetővé vált az egységes Németország létrejötte. Az egységesülési folyamatot tekinthetjük-e egy újabb bővítésnek? A Bizottság állásfoglalása szerint nem, mert ezt egy speciális helyzetnek tekintette, mivel Németország újraegyesítésének keretén belül került sor az EGK területének a növekedésére. Így csak de facto tartotta ezt bővülésnek, amelyre az is utal, hogy kizárta a Római Szerződés bővítési klauzulájának az alkalmazását.²⁵

IV.2. Koppenhágai kritériumok

Az 1993. év fordulópontot hozott az Unió bővítési politikájában. Az EiT Koppenhágában meghatározta a közösséghez való csatlakozás politikai, gazdasági és jogi feltételeit. Vajon miért ekkor került sor e feltételek meghatározására? A tények magukban hordozzák a választ. A szovjet megszállás alól felszabadult államok csatlakozási kérelmeinek benyújtása indukálta a csatlakozási kritériumok írásba foglalását. Annak érdekében, hogy az új belépők politikailag stabilak legyenek, és gazdaságilag ne rójanak akkora terhet a létező Közösségre.²⁶

Valóban új elvárást jelent a koppenhágai kritérium a csatlakozni kívánó országok tekintetében, vagy csak arról van szó, hogy a legfőbb stratégiai szerv most fogalmazta meg az EU-elvárást egyöntetűen?

IV.3. A politikai kritériumok

A politikai elvárás nem más, mint a demokrácia a jogállam, valamint az emberi és a kisebbségi jogok érvényesítése és tiszteletben tartása. Ez a három kritérium olyan, mint *„a sámlinak a három lába, amiből ha hiányzik az egyik, akkor már nem képes funkciójának a*

²⁴ Gordos Árpáddal készített személyes interjú.

²⁵ The Community and German Unification, Communication from the Commission to the Special Session of the European Council, Dublin, 28 April 1990. SEC (90) 751 final, 20 April 1990. In: Bulletin of the European Communities, Supplement No. 4/90. 9. p

²⁶ Heather Grabbe: A Partnership for accession? Robert Schuman Centre Working Paper 12/99. 4. o.

betöltésére. Ez a három kritérium önmagából fakadóan elválaszthatatlanul kapcsolódik egymáshoz”.²⁷ Először is vizsgáljuk meg, hogy a demokrácia elvárása mennyiben jelentett újat a bővítési politikában. Először is az EGK szerződés preambuluma már utalt az ENSZ Alapokmányára, amely a demokratikusan berendezkedett közösségnek az alapelveit határozza meg. Másodszor a Római Szerződés bevezető rendelkezései között is fellelhető a demokratikus berendezkedésre történő utalás „*ever closer union among the European people; strengthen the safeguards of peace and liberty*”. Tehát látható, hogy már az alapító szerződés implicite tartalmazta ezt a követelményt. Explicite azonban ez először az Európai Bizottságnak a felvételt kérő államról készített véleményéből tűnt ki. A második és harmadik bővítési körnél ezen országok helyzetére reagálva deklarálta, hogy „*Politikai szemszögből azon államok csatlakozása, amelyeknek demokratikus berendezkedése hosszú évekre nyúlik vissza és mélyen gyökerezik, nagy értéket jelentenek a Közösség számára*”.²⁸ A Bizottság országoként is kiemelte ezt: „*másodszorban a demokrácia megszilárdítása Görögországban egy sarkalatos pont, nemcsak a görög embereknek, hanem a Közösségnek és a tagállamainak is*”,²⁹ illetve „*A Bizottság üdvözli annak az esélyét, hogy egy demokratikus Spanyolország váljék a Közösség tagjává*”.³⁰ Mindemellett, ha a bővítések folyamán bekövetkezett történésekre visszagondolunk, mint például Görögország esetében a befagyasztott társulási megállapodásra a katonai junta eredményeként, világossá válik, hogy az Unió nem akart diktatórikus, a demokrácia értékeit nem respektáló államokat befogadni.

Az Európai Unió Bírósága előzetes döntéshozatali eljárása során a *Mattheus vs. Doego* ügyben megállapította, hogy az EGK szerződés 237. cikkét szó szerint kell értelmezni, azonban további feltétel, hogy a csatlakozni kívánó állam egy európai állam legyen, és ennek az országnak az alkotmánya garantálja folyamatosan egyfelől a plurális demokráciát, másfelől pedig az emberi jogoknak az érvényesülését.³¹

A demokratikus elveknek való megfelelést az Unió a létrejötte óta magával szemben is követelményként fogalmazta meg, ezáltal a tagállamok felé is ezt az elvárást támasztotta. Ugyanis az Unió egy tagállamokból felépülő szervezet, ebből következik, hogy amennyiben a

²⁷ The Center for European Policy Studies : Rule of law or rule of thumb? No. 303, 20 November 2013. 4. o.
<http://www.ceps.be/book/rule-law-or-rule-thumb-new-copenhagen-mechanism-eu>

²⁸ Official Journal of the European Communities: Documents concerning the accession of the Kingdom of Spain, and the Portuguese Republic to the European Communities. im. 33. pont

²⁹ European Commission Opinion on the Greek request for membership. Brussels, January 1976. 1. o
http://aei.pitt.edu/30408/1/P_10_76.pdf

³⁰ European Commission: Opinion on the Spain's application for accession. Brussels, November 1978. 1. o.
http://aei.pitt.edu/30788/1/P_131_78.pdf

³¹ Case 93/78 *Mattheus v Doego* [1978] ECR 2203. C pont.
<http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=89938&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=194802>

tagok nem teljesítik ezeket a követelményeket, úgy önmaga sem képes azzá válni. A Lisszaboni Szerződés az EUSZ II. címébe beiktatta a demokratikus elvekre vonatkozó követelményeket, amely magára az Unióra, mint jogi személyre vonatkozik, azonban ez a tagállamok felé is elvárásként jelenik meg. Az elvek magukba foglalják az uniós polgárok közötti egyenlőségnek az elvét, a véleménynyilvánítás szabadságát. Az Unió működésére vonatkozóan tartalmazza az átláthatóság követelményét, a képviseleti demokráciát, valamint a rendszeres párbeszédet az Unió és a polgárai között, a népi kezdeményezés intézményét, amelyekkel az Unió bürokráciáját próbálja közelebb vinni az emberekhez.

A demokratikus berendezkedésből fakadó követelmény a német *rechstaat*, a jogállam pontos definíciójának a megadása lehetetlen, hiszen ennek az elvnek többféle meghatározása is született a jogirodalomban.³² Ezen elv az állami hatalomgyakorlásnak egyfajta korlátját képezi, az állampolgárok védelme érdekében. Az Európai Unió sem határozta meg pontosan, hogy mit is ért ez alatt, azaz mit vár egy csatlakozni kívánó országtól, valamint az Európai Unió Bírósága sem értelmezte a fogalmat a határozataiban. A negyedik bővítési kör után a csatlakozni kívánó országokról készített bizottsági vélemények azonban fogódzkodót jelenthetnek a fogalom feltárása tekintetében. A Bizottság a jogállamiság kritériumán belül vizsgálja a háromhatalmi ágnak az egymáshoz való viszonyát és azt, hogy ezek miként működnek. A törvényhozó hatalmon belül megvizsgálja, hogy ki gyakorolja azt, milyen az összetétele, kik a jogalkotásra jogosultak, továbbá hogyan lehet politikai pártot alapítani. A végrehajtó hatalmon belül feltérképezi a közigazgatásnak a rendszerét, illetve azt, hogy a végrehajtó hatalom elszámoltatható-e, vizsgálja az állami és a privát szférában dolgozók helyzetét egyaránt. A bírói szervezetrendszer sem maradhat ki a felülvizsgálatból, annak túlterheltsége és hatékonysága képezi a vizsgálat tárgyát, továbbá a bírák függetlensége és a kiválasztásuknak módja. Ide tartozik még a korrupció elleni küzdelem is.

A politikai kritériumok közül az alapvető jogok és kisebbségi jogok védelme, valamint tiszteletben tartásának a tartalma konkrétan meghatározható, hiszen az alapító szerződések meghatározzák azokat az emberi jogi nemzetközi egyezményeket, amelyekhez az új államoknak csatlakozniuk kell. Tekintettel arra, hogy a demokratikus berendezkedésből fakad az alapvető jogok tiszteletben tartása, ebből az következik, hogy az emberi jogok tiszteletben tartása is a kezdetektől fogva alapvető követelmény volt.

³² Patyi András és Varga Zs. András: Általános Közigazgatási jog. Dialóg Campus. Budapest, 2009. 1. fejezet 2. rész, a jogállam-joguralom elv hatása az állam felépítésére és működésére. 20. o.

A demokrácia alapját képező alapvető jogok biztosítása már az EEO preambulumba bekerült, tartalmát a tagállamok alkotmányos hagyománya, az Európa Tanács által megalkotott Egyezmény az Emberi Jogok és az Alapvető Szabadságjogok védelméről, valamint az Európai Szociális Charta képezik. A Maastrichti Szerződés F. pontja ezt csak annyival egészítette ki, hogy ezen egyezmények az uniós jogrend részét képezik. A Lisszaboni Szerződéssel az EUSZ 6. cikkébe³³ azonban bekerült az Unió Alapjogi Chartája, amely nem képezi a Lisszaboni Szerződésnek a részét, de jogi kötőerővel bír.

IV.4. A gazdasági kritérium

A koppenhágai kritérium által megszabott gazdasági kritérium értelmében a csatlakozni kívánó államnak működőképes piacgazdasággal kell rendelkeznie, amely képes elviselni a belső piaci verseny nyomását. Az egyes csatlakozási köröket elemezve látható, hogy a gazdasági kritérium szintén nem új elvárás. Az Unió egy gazdasági közösségnek indult, amely a gazdasági együttműködést fokról fokra elmélyítette. Az egyes csatlakozási köröknél megfigyelhető, hogy gazdasági kitételnek nem kellett megfelelniük, azonban *„Anglia első körös csatlakozási kérelmét többek között azért is utasították el, mert a gazdasági helyzete nehézséget okozott volna a közös piacon”*.³⁴ Mielőtt egy állam felvételt nyerne, a Bizottság gazdaságilag is átvilágítja, így történt ez Görögországnál is, ahol megállapította, hogy *„a görög gazdaság jelen állása szerint limitálja a lehetőségét, hogy a többi tagállammal együttműködjön”*.³⁵

Tehát a gazdasági feltétel alapvető eleme az, hogy az adott államban piacgazdaság legyen, vagyis ahol a magántulajdon dominál és lehetővé válik a verseny, ezáltal is fokozva a gazdaság hatékonyságát. Ám a piacgazdaságnak működőképesnek is kell lennie, amelyet a Bizottság a screening eljárás alkalmával vizsgál meg. Miért fontos az, hogy egy újonnan csatlakozó állam ne roppanjon össze a belső piaci versenyben? Egyrészt azért, mert az csak további beavatkozást igényelne.

Másrészt, azért mert EU belső piaca a kompetitív előnyök kihasználásának elve mentén épült fel. A kompetitív előny pedig csak a versenytársakkal szemben értelmezhető. A kompetitív előny pedig csak úgy tartható fenn, ha az adott tagállam olyan árukat állít elő, amelyet a

³³ Az emberi jogok védelmét biztosító egyezményekhez tartozik még az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, az Európa Tanácsnak a Keretegyezménye a Kisebbségi jogokról, valamint a Kínzás vagy Embertelen Megalázó Büntetések vagy Bánásmód Megelőzéséről szóló egyezmény.

³⁴ Christophe Hillion: The Copenhagen Criteria and Their Progeny. 28 January 2004. 7. o.
https://www.academia.edu/629354/The_Copenhagen_Criteria_and_Their_Progeny#

³⁵ European Commission: Opinion on the Greek request. Brussels, January. 1976. 2. o.
http://aei.pitt.edu/30408/1/P_10_76.pdf

termelési tényezői adta lehetőség által a legköltséghatékonyabb módon és minél magasabb színvonalon képes előállítani. A kompetitív előny kihasználásához nemcsak az adott tagállam erőforrásai járulnak hozzá, hanem a tagállamokban lévő eltérő szabályozás is, ami az EU gazdaságát fellendíti. Ezért érdekelt abban, hogy a csatlakozni kívánó állam gazdasági struktúrája megfeleljen a belső piac alapelveinek, ennek érdekében a Bizottság a működő piacgazdaság vonatkozásában többek között a következő alpontokat vizsgálja. A piac liberalizált-e; van-e akadály a piacra jutásnak vagy az onnan való távozásnak; a kereslet és a kínálat közötti egyensúlyt; a piaci árakat. Vizsgálja az adott ország gazdaságpolitikáját; a jogrendszerét, ezen belül különösen a tulajdonjogra vonatkozó szabályozást, valamint a pénzügyi szektor fejlettségi szintjét és az adott ország makrogazdasági stabilitását.³⁶

IV.5. A jogi kritérium

A jogi feltétel nem más, mint az *acquis communautaire* átültetése és annak alkalmazása, valamint a politikai, gazdasági és monetáris unió céljainak elfogadása. A csatlakozási köröket eddig áttekintve kristály tisztán látható, hogy ezek már eddig is meglévő feltételek voltak. Tulajdonképpen ezek az együttműködés alapkövei.

A közösségi vívmányok átvételére, valamint a politikai célkitűzés elfogadásának feltételére az EiT már az 1969-ben megtartott hágai konferencián utalt.³⁷ Az *acquis* átvétele nem jelent mást, mint egy alkalmazkodási folyamatot, amely nem ad lehetőséget arra, hogy a csatlakozásban részt vevő felek tartalmukban módosítsák azt, hanem csak technikai jellegű módosításokra nyílik lehetőségük (intézmények összetételének módosítása). A jogharmonizáció következtében az addig Uniós joganyag a nemzeti jogrendszer részévé válik. A jogharmonizáció egyik fő eszköze az irányelv, amely nem határozza meg, hogy milyen belső jogforrásba kell implementálni a közösségi joganyagot. *„Az Európai Bíróság szerint olyan jogforrásokban kell átvenni a direktívákat, amely általános, kötelező erejű és effektív.”*³⁸ Az *acquis* átvétele során a tagállamokra rótt nehézséget a csatlakozási szerződésben az egyes jogterületekre meghatározott átmeneti időszakok képesek enyhíteni.

IV.6. Az Unió abszorpciók képessége

Az Unió befogadóképességének megteremtése, a csatlakozás egyik korlátjaként értelmezhető. A Közösség több mint tíz új állam felvétele előtt állt, akik nagymértékben különböztek a

³⁶ Directorate General for Economic and Financial Affairs: Progress Towards Meeting the Economic Criteria of Accession. December, 2011. Occasional Paper No. 85. 7. o.

http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2011/pdf/ocp85_en.pdf

³⁷ Meeting of the Heads of State or Government. The Hague 1-2 December 1969. im. 13. pontja.

³⁸ Blutman László: EU-JOG és jogharmonizáció. HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2011. 679. o.

korábban csatlakozott államoktól mind gazdaságilag, mind politikailag. „Ahhoz, hogy a családi asztalhoz oda lehessen engedni az új tagokat, a régieknek össze kell húzódkodniuk, az asztalt meg kell nagyobbítaniuk, és a feltálat ételt több darabra kell osztaniuk.”³⁹ Pontos definíció az Unió abszorpciós képességére vonatkozóan nincs, azonban a befogadóképességnek van egy pénzügyi, intézményi vetülete, és idetartozik az új tagok integrálhatósága is. Ezek a tényezők nem statikusak, hanem állandóan változnak, ennek következtében minden egyes bővítési kör előtt felülvizsgálandó az Unió befogadóképessége, az integráció dinamikus fejlődése vagy fenntarthatósága érdekében. Ez egy mérce, amely a mélyítés és a bővítés közötti egyensúly megteremtését szolgálja. Nem utolsósorban ide tartozik a társadalom, az európai polgárok befogadóképessége is, valamint hogy az EU stratégiai szempontból a biztonságát képes legyen megőrizni.⁴⁰

IV.7. Az északi bővítés

A negyedik bővítési körrel (1995. január 1.) Ausztria, Finnország, Svédország váltak a Közösség tagjaivá, Norvégia ismét benyújtotta csatlakozási kérelmét, azonban ismét elbukott a népszavazáson. Az északi bővítés alapját gazdasági megfontolások képezték és nem a béke szavatolása.

A csatlakozás jogalapját, azonban már a Maastrichti Szerződés létrejötte következtében az EUSZ O. cikkelye tartalmazta a bővítési klauzulát, miszerint: „Bármely európai állam kérheti felvételét annak érdekében, hogy az Unió tagállamává váljék”.⁴¹ Innentől kezdve a bővítés jogalapját ez az egységes klauzula képezte.

Az Európai Bizottság a bővítés kihívásairól szóló dokumentumában kiemelte, hogy a csatlakozás feltételeként szabott európaiság kritériumát nem szabad leszűkíteni geológiai értelemben véve. Hiszen az európaiság kitétele nemcsak a földrajzi elhelyezkedését determinálja, hanem történelmi és kulturális dimenzióval is rendelkezik, amely hozzájárul az egységes európai identitáshoz.⁴²

Ez volt az első bővítési kör, ahol a Közösség a koppenhágai kritériumokat alkalmazta. Ezen bővítési kör hozadéka volt az *acquis*-nak a tárgyalási fejezetekre való felosztása (29 db), amely megkönnyítette a jogi kritérium teljesítését. A Közösség bővítési politikájában ez volt

³⁹ Györkös Péter: Egy furcsa vita elő- és utótörténete – az Európai Unió abszorpciós/integrációs képessége. Európai Tükör. 2007/1. 27. o. http://www.euvonal.hu/kulugy/upload/M_29/rek5/436.pdf

⁴⁰ The Center for European Policy Studies: Just what is this „absorption Capacity” of the EU? 06. October 2006. <http://www.ceps.eu/book/just-what-absorption-capacity-european-union>

⁴¹ The Maastricht Treaty . Treaty on European Union. Maastricht, 7 February 1992. O cikk. <http://www.eurotreaties.com/maastrichteu.pdf>

⁴² European Commission: Europe and the challenge of enlargement. Brussels , 24. June 1992. 3. o. 7. pont: The limits of Europe. http://aei.pitt.edu/1573/1/challenge_of_enlargement_June_92.pdf

az egyik legsikeresebb és leggyorsabb csatlakozási tárgyalás, az Unió⁴³ és az EFTA által létrehozott Európai Gazdasági Térség (továbbiakban: EGT) következtében. Ennek köszönhetően a belső piacra vonatkozó közösségi joganyagot már implementálták az EGT tagállamai, ezért összesen csak 4 tárgyalási fejezet tartalmazott új joganyagot.⁴⁴

V. A keleti bővítés

V.1. A bővítési boom-ra való felkészülés

Az Unió határainak keletre való kitolása nem lett volna lehetséges, ha a Közösség nem visz véghez intézményi reformokat. Az Unió az előző bővítési körben megduplázta tagállamainak számát, és az ötödik bővítési kör során 10 új tagállam felvételével nézett szembe. A keleti bővítéssel a csatlakozó tagállamokat nem annyira a béke iránti vágy, mintsem a gazdasági együttműködés motiválta.

Az intézményi reformok tekintetében az Amszterdami Szerződés a hozzá fűzött reményeket nem váltotta be, azonban mint minden új szerződés, ez is a közösségi joganyag bővülését és az integráció mélyítését jelentette. A csatlakozás feltételeit az Amszterdami Szerződés módosítása következtében az EUSZ 49. cikkében került szabályozásra, amely tartalmában megegyezik a korábbi rendelkezéssel, kivéve azt, hogy a 6. cikkben lefektetett elvekre hivatkozik, amelyeket a tagjelölt államoknak tiszteletben kell tartaniuk, vagyis kodifikálta a Koppenhágában lefektetett politikai kritériumokat. A 6. cikk kimondja, hogy *„az Unió a szabadságon, demokrácián, az alapvető emberi jogok tiszteltben tartásán, valamint a jogállamiság elvén alapszik, amelyek közösek a tagállamokban”*.⁴⁵ Azonban korábban már a Maastrichti Szerződés EUSZ F. cikkének (1) és (2) bekezdése is kimondta, hogy az Uniónak tiszteletben kell tartania a demokráciát és az alapvető emberi jogokat. Következésképpen már a Maastrichti Szerződés hatálya alatt csatlakozó államoknál is a koppenhágai kritériumok politikai feltételei közül a demokrácia és az alapvető emberi jogok az elsődleges joganyag részét képezték. Tehát ekkorra már megjelent e feltételek előzetes teljesítésének kötelezettsége.

Az Agenda 2000⁴⁶ bizottsági dokumentum együtt tárgyalta az EU jövőbeni helyzetét a bővítéssel, amely egy újfajta megközelítés volt. Az Agenda 2000 által a 2000-es és 2006-os

⁴³ European Council. Edinburgh, 11-12. December 1992.

http://www.europarl.europa.eu/summits/edinburgh/a0_en.pdf

⁴⁴ Dr. Váradi Szilvia: Az EU bővítésének jogi aspektusai. Szeged, 2012. 117. o.

http://www.ajtkdi.hu/pdfs/Varadi_Szilvia_ertekezes_muhelyv.PDF

⁴⁶ European Commission: For a stronger and wider Union, Agenda 2000. 13 July, 1997. 48. o.

<http://aei.pitt.edu/3137/>

évre előírt költségvetési fejezet egy új elemet tartalmazott, a bővítésre szánt keretet. Az Agenda 2000 egy bővítési stratégiát is magába foglalt, amely a csatlakozásra vonatkozóan alapelveket fogalmazott meg. Az első alapelv a közösségi joganyag elfogadásáról és a hazai jogrendbe való implementálásról rendelkezett, azonban annyiban újdonságot tartalmazott, hogy explicite kötelezettségként fogalmazta meg a közösségi joganyag végrehajtását.

A második elv értelmében a tagjelölt államoknak a tagsággal járó jogokat és kötelezettségeket el kell fogadniuk. Utoljára a Bizottság az átmeneti időszakokra vonatkozó elvárásokat fektette le, vagyis valóban átmeneti jellegűek legyenek, határozott időtartamra szóljanak és azokat csak a szükséges területeken alkalmazzák.⁴⁷

V.2. A keleti bővítés csatlakozási feltételei

A csatlakozási feltételek meghatározása a koppenhágai csúcsértekezleten nem ért véget. Olyan elvárásokat is támasztott a Közösség a kandidáló államokkal szemben, amely sajátos helyzetükből adódott. Először is az általános kritériumok tekintetében a luxemburgi csúcstalálkozón az EiT kimondta, hogy a Koppenhágában deklarált politikai kritérium teljesítése a csatlakozási tárgyalások megnyitásának az előfeltétele.⁴⁸ Az EiT e döntése összhangban volt az Amszterdami Szerződés 6. cikkével. A gazdasági kritérium és a közösségi joganyag átvételének teljesítése elegendő, ha a csatlakozási tárgyalások folyamán valósul meg.

Másodsorban a koppenhágai kritériumok kiegészültek a madridi kritériummal (1995), amely deklarálta, hogy a csatlakozni kívánó országoknak megfelelő adminisztratív kapacitással kell rendelkezniük közösségi joganyag végrehajtásában. Al Dimitrova szerint ez a feltétel inkább egy részfeltétele lehetne a koppenhágai politikai és jogi kritériumnak, mintsem önálló feltételként szerepeljen.⁴⁹ A joganyag érvényesüléséhez azonban nemcsak a megfelelő intézményi háló kialakítása volt szükséges, hanem megfelelő szakemberek képzése is elengedhetetlen volt, amely a Twinning program keretében valósult meg, és a mai napig is folytatódik.

Harmadrészt az EU egy új jogintézményt hozott létre a nagy számban csatlakozni kívánó országoknak az előcsatlakozási stratégia keretében, amely az Európai Megállapodás nevet viselte. Az ebben lefektetett kötelezettségek nem teljesítése a csatlakozás elmaradását eredményezte. Ezen jogintézmény a következő fejezetben kerül kifejtésre.

⁴⁷ European Commission: For a stronger and wider Union, Agenda 2000. 13 July, 1997. im. 48. o.

⁴⁸ European Council: Luxembourg Presidency Conclusion. Luxembourg, 12 – 13. December 1997.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0008.htm

⁴⁹ Pavlina Nikolova: Negotiating for EU membership? The case of Romania and Bulgaria. 2006. 5. o.
file:///C:/Users/user/Downloads/CYELP_vol_2_15_Nikolova.pdf

Negyedrész az EU csatlakozási kritériumként elvárta a közép- és kelet-európai államoktól a jószomszédi viszony kialakítását. Ezt két eset is indokolta, nevezetesen Litvánia és Észtország viszonya, valamint Ciprus helyzete.

Ötödöröszt az EiT helsinki csúcstalálkozóján deklarálta a békés vitarendezést, mint alapelvet az ENSZ Alapokmányával összhangban, amely a határviták rendezésére vonatkozott.⁵⁰ Ezért kötelezővé tette, hogy a csatlakozási tárgyalás befejezte előtt, amennyiben a felek nem tudják rendezni maguk között a vitát, akkor a Hági Nemzetközi Bíróság döntsön az ügyükben. Ezen csatlakozási feltétel különösen ránk, azaz Magyarországra vonatkozott a Szlovákiával fennálló Bős–nagygyarosi vízlépcső ügyében, amit a felek végül bíróság elé vittek. Litvánia és Lettország között pedig e tekintetben a tengeri határ képezte a vita tárgyát.

Az EiT Helsinkiben megtartott csúcstalálkozóján a nukleáris biztonság magas színvonalának biztosítására hívta fel a figyelmet, amit e tagjelölt államoknak biztosítaniuk kellett.⁵¹ Ez azokra a régi típusú szovjet reaktoroknak a bezárását jelentette, amelyeket az európai biztonsági előírásoknak nem lehetett megfeleltetni. E tekintetben érintett volt Bulgária, Litvánia és Szlovákia.⁵²

Végül egy eljárási jellegű feltétel is megnehezítette a csatlakozási tárgyalásokat, nevezetesen a csatlakozási fejezeteknek a számát 31 tárgyalási fejezet képezte a korábbi 29 helyett.⁵³

A differenciálás elvét mind az EiT, mind a Bizottság majdnem minden dokumentumában kiemelte. Ez egyrészt a tagjelölt államok által indukált verseny következtében lehetővé teszi a gyorsabb felzárkózást az Unióhoz, másrészt ennek következtében jobb eredmény érhető el.

V.3. A csatlakozást elősegítő jogi instrumentum

Kelet- és Közép-Európa csatlakozását a demokratizálódás és a gazdasági megfontolások vezérelték. A csatlakozást megelőzően e térségben együtt ment végbe a „Europeanisation” folyamata a posztkommunista államberendezkedésből való átmenettel, amelyet el kell választanunk egymástól. A „Europeanisation” magába foglalta az *acquis* átvételét, pénzügyi segítségnyújtást, a twinning programot, valamint a benchmarking rendszerét és a csatlakozási folyamatot.⁵⁴ Gazdasági szempontból a KGST felbomlásával ezen államok nehéz helyzetbe kerültek kisméretű gazdaságuk miatt. Gazdaságuk méretei ellenére azonban gyorsabban

⁵⁰ European Council: Helsinki Presidency Conclusions. Helsinki, 10 -11. December 1999.
http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm#a 4.pont

⁵¹ European Council: Helsinki Presidency Conclusions. Helsinki. im. 7.pont.

⁵² COM (99) 500 final. 13. October 1999. 26. o. http://aei.pitt.edu/44637/1/composite_1999.pdf

⁵³ Lőrinczné Bencze Edit im. 145.o.

⁵⁴ Heather Grabbe: Europeanisation Goes East. Centre for European Reform, London, and Wolfson College, Oxford May, 2002. 9. o.

fejlődtek, mint a kiforrott EU belső piaca, így ebből maga az integráció is képes volt hasznot húzni.⁵⁵ A gazdasági együttműködés első mérföldkövét a Kereskedelmi és Együttműködési megállapodások képezték. A szorosabb együttműködés gondolatának igénye az 1989-es strasbourgi EiT csúcstalálkozón fogalmazódott meg.⁵⁶ Ennek jogalapját a már Görögország csatlakozásánál említett Római Szerződés 238. cikke alapozta meg, azonban ezt *Európai Megállapodásnak* nevezték. Az első generációs társulási megállapodáshoz képest, amely csak a gazdasági kapcsolatok normalizálását tűzte ki célul és a mennyiségi korlátok megszűnését hozta, addig az Európai Megállapodás már a szabadkereskedelmi övezet megteremtését tűzte ki célul, amely az áruk, munkaerő, tőke és a szolgáltatások liberalizációja jelentette.⁵⁷ A társult tagok a csatlakozási kérelmük benyújtására reagálva az EiT esseni csúcskonferenciáján megteremtette az előcsatlakozási stratégiát, amely a teljes jogú tagságra való felkészülést segítette elő. Az előcsatlakozási stratégia fő elemeit az Európai Megállapodás, az Előcsatlakozási eszközök és a Strukturált párbeszéd intézménye képezte.⁵⁸ A stratégia kulcsfontosságú elemét a belső piacra való felkészítés jelentette, amely az erre vonatkozó joganyag implementálásán keresztül valósult meg. A konkrét együttműködést a Bizottság által kidolgozott Fehér Könyv biztosította. Amely az egyes belső piaci szektorokra vonatkozóan külön-külön valósította meg az áruk és a szolgáltatások szabad áramlását.

Az Európai Megállapodás lefedte a politikai párbeszédet, a gazdasági integrációt, a kulturális, valamint a pénzügyi együttműködést. Ezen megállapodásnak megkötésére a csatlakozási kérelem benyújtása előtt került sor. A megállapodás célja az volt, hogy a társult országok közelítsék joganyagukat az EU-hoz. A főbb kérdésekről a megállapodásban részt vevő felek az „Association Council”-on belül egyeztettek, amely „*az előcsatlakozási stratégia implementálására és a régió belüli együttműködés megteremtésére helyezte a fókuszpontját*”.⁵⁹ A közösségi joganyag átültetésének vizsgálata is ezen megállapodás keretében ment végbe. Az átültetéshez minden egyes potenciálisan tagjelölt állam egy nemzeti programot fogadott el az *acquis* adoptálására (NNPA), ami kvázi egy menetrend volt. A strukturált párbeszéd egy multilaterális keret, amely rendszeres párbeszédet jelentett miniszteriális szinten az Európai Unió Tanácsa és a társult országok között, valamint a

⁵⁵ Heather Grabbe: Profiting from EU enlargement. 3. o.

⁵⁶ European Council: Strasbourg Summit. December 1989. 3.o.

http://www.europarl.europa.eu/summits/strasbourg/st_en.pdf

⁵⁷ Helen E. Hartnell: Association Agreements Between the EC and Central and Eastern European States. Golden Gate University School of Law. 5. o.

<http://digitalcommons.law.ggu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1049&context=pubs>

⁵⁸ European Commission: The EU's Pre-accession strategy for the associated countries of central Europe. 8. o.

<http://aei.pitt.edu/43252/1/A7152.pdf>

⁵⁹ European Commission: The EU's Pre-accession strategy for the associated countries of central Europe. im. 7. o.

nemzeti parlamentek és az Európai Parlament között. Ezáltal lehetővé vált, hogy a társult államok már a csatlakozás előtt jobban átláthassák az EU tevékenységi köreit. Így egyfajta megfigyelői státuszt biztosított ezen országok számára, azonban a döntéshozatalban nem vehettek részt. „*A strukturált párbeszéd lefedte a közösségi politikákat, különösen a transz-európai dimenziókat (például: energia, környezet), valamint a Közös Kül- és Biztonságpolitikát és a Bel- és Igazságügyi együttműködés területét.*”⁶⁰

A csatlakozásra való felkészítésnek a pénzügyi hátterét az előcsatlakozási eszközök képezték, amely magába foglalta a PHARE (intézményfejlesztési, beruházási, nemzetközi programok), az ISPA (az infrastruktúrafejlesztés és környezetvédelem) és a SAPARD (mezőgazdasági és vidékfejlesztési) előcsatlakozási alapokat.

V.4. Kelet- és Közép-Európa csatlakozása

A Csatlakozási Partnerségről szóló megállapodás egyoldalú aktus volt, amelyet a Tanács határozat formájában rögzített.⁶¹ A csatlakozási tárgyalások megkezdését az Unió két körben engedélyezte. Az első csoportot a „luxemburgi hatok”⁶² alkották, míg a második csoportot a „helsinkai csoport”⁶³ képezte. Felmerült a kérdés, hogy hogyan kerüljön sor a csatlakozásra, amelyre két alternatíva létezett. Az első az volt, hogy az első körben a legfelkészültebb államok csatlakoznának, és csak utánuk a kevésbé fejlettek. A másik alternatíva szerint az összes állam egyszerre csatlakozott volna, melynek következtében a leglassabban fejlődő állam határozná meg az integráció sebességét. Az ötödik bővítési kör alkalmával a csatlakozási tárgyalások eredményeként egyetlen csatlakozási szerződés született, amelynek a ratifikálására Athénban 2003. április 16-án került sor. A preambulumból kiolvasható, hogy a tagjelölt országok egyszerre váltak az Unió tagjává. Gordos Árpád⁶⁴ szerint azonban „*az ötödik kibővítésnél fölösleges volt versengeni és túlteljesíteni a gazdasági és szociális teherbíró képességünkön túl az alkalmazkodást, mert az egész régiót integrálták az Európai Unióba*”.

VI. Hatodik bővítési kör

A csatlakozásra vonatkozóan a dokumentumokban sokat emlegetett differenciálás elve, vagyis hogy a tagjelöltek önálló teljesítményük alapján kerülnek értékelésre, és ennek

⁶⁰ European Council: Essen, Presidency Conclusions. Essen, 9-10. December 1994. im. Annex IV.; II. Structured Relationship

⁶¹ Council Decision : (2002/87/EC). 28. January 2002.

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:044:0037:0044:EN:PDF>

⁶² Luxemburgi csoport: Magyarország, Lengyelország, Csehország, Szlovénia, Észtország és Ciprus.

⁶³ Helsiniki csoport tagjai: Bulgária, Lettország, Litvánia, Málta, Románia és Szlovákia.

⁶⁴ Gordos Árpáddal folytatott személyes interjú.

következményeként válik lehetségessé számukra a csatlakozás, ebben a körben mutatkozott meg először. Ugyanis Románia és Bulgária az Unióhoz való csatlakozását a kelet- és közép-európai államokkal kezdte meg, mint a helsinki kör tagjai. Azonban a laekeni csúcstalálkozón (2001) az EiT ezen államok tekintetében nem engedélyezte a csatlakozási tárgyalások megkezdését. Azonban a későbbi csúcstalálkozókról készült elnökségi összefoglalókból is jól kitűnik,⁶⁵ hogy ezen államok csatlakozása az Unió részéről nem volt kérdéses. Ahogyan a brüsszeli csúcson is megfogalmazták, ez „a bővítési folyamat visszafordíthatatlan természetéből következett”.⁶⁶ A jobb felkészülés érdekében egy sokkal pontosabb menetrendet határoztak meg, az előcsatlakozási stratégiát felülvizsgálták, és az előcsatlakozáshoz további pénzügyi segítséget nyújtottak. Romániának és Bulgáriának a Közösséghez való csatlakozása során az *acquis* átültetése jelentett nehézséget, különös tekintettel a Bel- és Igazságügyi együttműködés területére, valamint Románia tekintetében a versenypolitikára és a környezetvédelemre vonatkozólag.⁶⁷

VI.1. A csatlakozás feltétele Románia és Bulgária tekintetében

A Brüsszelben megtartott EiT deklarálta, hogy a csatlakozási tárgyalások az előző bővítési körben lefektetett elvek mentén valósul meg.⁶⁸ A csatlakozás jogalapját az Amszterdami Szerződésnek az EUSZ 49. cikke képezte. A csatlakozási feltételek megegyeztek az előző fejezetben leírtakkal. Erről az EiT brüsszeli csúcstalálkozójáról szóló elnökségi összefoglaló is árulkodik, miszerint „Az Európai Tanács ezzel kapcsolatban üdvözli a Bizottság jelentését az Európai Unió történelmi jelentőségű ötödik bővítésének gazdasági sikeréről, amelynek Bulgária és Románia csatlakozása szerves részét képezi”.

Az országok sajátosságából fakadó körülmények miatt kiemelhető Románia tekintetében a koppenhágai kritériumok politikai feltételeinek előzetes teljesítése közül a gyermekvédelmi intézmények szerkezeti reformjának a végrehajtása, tekintettel arra, hogy „Ezeknek a gyermekeknek a megfelelő életfeltételek biztosítása és az alapvető egészségügyi gondoskodás az emberi jogok sorsát osztja”.⁶⁹ A tízek csatlakozása során az atomenergia magas színvonalának biztosítása is feltételként szerepelt a csatlakozási folyamat során. Tekintettel

⁶⁵ Lásd: Laeken (2001); Barcelona (2002); Sevilla (2002); Brüsszel(2002) ; Koppenhága (2002)

⁶⁶ European Council: Brussels, Conclusions of the Presidency. Brussels, 24. and 25. October 2002. 13. o.
http://www.europarl.europa.eu/summits/pdf/bru021_en.pdf

⁶⁷ European Council: Brussels. Conclusions of the Presidency. Brussels, 16 and 17. December 2004. 1-3. o.
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf

⁶⁸ European Council: Brussels. Conclusions of the Presidency. Brussels. 12. December 2003. 22. o.
http://www.europarl.europa.eu/summits/pdf/bru033_en.pdf

⁶⁹ European Commission. COM(99)500 final. 13. October 1999. 15. o.
http://aei.pitt.edu/44637/1/composite_1999.pdf

arra, hogy Bulgária egy nem megújítható atomerőművel rendelkezett, ezért a Kosloduy atomerőművének az 1–4. blokkjának leszerelése is a csatlakozás feltételei között szerepelt.⁷⁰

VI.2. Megerősített bővítési konszenzus

A politikai válság miatt az Alkotmányszerződés bukása következtében szükséges volt a bővítési politikának az elveit szigorítani. Így Románia és Bulgária csatlakozás előtt a bővítési politikát a Bizottság új alapokra helyezte. Hogyan tovább a jövőre nézve? Innentől kezdve a bővítési politika a konszolidáció, a szigorú feltételhez kötöttség és a kommunikáció (consolidation, conditionality and communication) elveire épült.⁷¹ A konszolidáció, mint Európa stabilitásának megőrzése, egységesítése. A feltételeesség követelménye a csatlakozni kívánó országok jobb felkészülését kívánta elősegíteni. Ennek a követelménynek a tükrében értelmezhető az általános védzáradék, amely arra adott lehetőséget, hogy ezen országok csatlakozását, ha a tagállamok közössége egyhangúan megszavazza, 1 évvel halasszák el. A megerősített védzáradék szerint pedig szintén a csatlakozás lett volna kitolható egy évvel, amennyiben azokon a területeken súlyos hiányosságot tapasztalt volna a Közösség, amelyekre később az Együttműködés és Ellenőrzési mechanizmus kiterjedt.⁷² A bővítési politikára vonatkozó kommunikáció különösen az európai polgárok érdekét tartja szem előtt. E szerint „az EU-nak a csatlakozási folyamat céljait és kihívásait jobban kell kommunikálnia az emberek felé, valamint azt, hogy ezt az egyes országok hogyan kezelik”.⁷³

VI.3. Együttműködési és ellenőrzési mechanizmus

A megerősített bővítési konszenzus bevezetése ellenére ezen államok úgy váltak a Közösség tagállamaivá, hogy még számos területen további fejlesztésre lett volna szükség. Különös tekintettel a szabadság, biztonság és jogérvényesülés területén. A csatlakozás előtt számos közigazgatási reform bevezetése váratott magára. Az igazságszolgáltatási rendszer hatékonyságának növelése, valamint a korrupció és a szervezett bűnözés elleni küzdelem mértékét is fokozni kellett volna. Ezen területek hatékony működése fontos az acquis megfelelő implementálása és végrehajtása végett, amely egyben a csatlakozás feltétele is. Így azt mondhatjuk, hogy a jogállamiság kritériuma csorbát szenvedett a csatlakozás folyamán. Ebből következően az előzetesen teljesítendő koppenhágai politikai kritériumokat Románia és

⁷⁰ European Commission. COM(99)500 final. 13. October 1999. im. 26. o.

⁷¹ Brüsszeli Európai Tanács. Brüsszel, 2006. december 14-15. 5. o.

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/HU/ec/92220.pdf

⁷² Lőrinczné Bencze Edit: Az Európai Unió Bővítés! Politikájának elmélete és gyakorlata Horvátország példáján. Tér és Társadalom 23. évf. 2009/1. 15. o.

⁷³ European Commission. COM(2005)561 final. Brussels, 9.11.2005
http://aei.pitt.edu/44646/1/com2005_0561_2005_strategy.pdf

Bulgária nem teljesítette. Ahelyett, hogy a bevezetett megerősített védzáradékokat alkalmazták volna, a Bizottság döntésében⁷⁴ bevezette az Együttműködési és Ellenőrzési Mechanizmust. Ez az új jogintézmény a csatlakozási eljárást követő időszakra vonatkozott a fentebb leírt hiányosságok kiküszöbölése végett. Ennek keretében a Bizottság különböző benchmarkokat, referenciaértékek teljesítését tűzte ki célul, amely alapján mérhetővé vált e területeken az előrehaladás mértéke. A két tagállamnak még a mai napig nem sikerült kikerülnie a Bizottság által végzett ellenőrzés alól, és e területeken még számos reform végrehajtása szükséges.⁷⁵ Így egyértelművé vált, hogy ezen országok csatlakozása politikai megfontolás volt, a lefektetett kritériumok nem megfelelő teljesítés ellenére.

VII. Horvátország csatlakozása

Sztáray Péter Horvátország csatlakozásáról úgy vélekedett, hogy *„a tárgyalások sikeres lezárása történelmi jelentőséggel bírhat, és kézzel foghatóvá teheti a régió számára az európai integrációt, növelheti a nyugat-balkáni térség stabilitását és elkötelezettségét az EU értékei mellett”*.⁷⁶ Horvátországot uniós tagállamként 2013. július elsejével üdvözölhattük, amit egy hosszas felkészülési folyamat előzött meg. A bővítési stratégiának alapját a megújított bővítési konszenzus képezte, amely tartalmában megegyezett a fentiekben kifejtettekkel, azonban az EiT ezt kiegészítette az Unió abszorpciós képességének követelményével.⁷⁷ Az abszorpciós képesség hármaskörének vonatkozásában a pénzügyi feltételt az IPA előcsatlakozási eszköz biztosította. Az intézményi kérdés tekintetében a Nizzai Szerződés nem teremtette meg a lehetőséget további tagállamok befogadására, ezért ez a Lisszaboni Szerződésre maradt az Alkotmánytervezet elbukása következtében. A csatlakozás jogalapját a Lisszaboni Szerződés EUSZ 49. cikke képezi, mely szerint *„Bármely olyan európai állam kérheti felvételét az Unióba, amely tiszteletben tartja a 2. cikkben említett értékeket, és elkötelezett azok érvényesítése mellett”*.⁷⁸ A bővítési klauzula átnevezte az Unió elveit értékekre. A Nizzai Szerződés 6. cikkében lefektetett elvek megegyeznek a Lisszaboni Szerződés 2. cikkében lévővel. Ezen túlmenően a 2. cikk

⁷⁴ Commission Decision of establishing a mechanism for cooperation and verification of progress in Bulgaria to address specific benchmarks in the areas of judicial reform and the fight against corruption and organised crime. COM (2006) 6570 final, Brussels, 13/XII/2006.

⁷⁵ European Commission: COM(2014)37 and 36. Conclusions and Recommendations.
http://ec.europa.eu/cvm/progress_reports_en.htm#thirteen

⁷⁶ Európai Tükör. A Külügyminisztérium folyóirata. Szerkesztői Előszó. XVI. évf. 6. szám. 2011. június. 5. o.
http://www.euvonal.hu/kulugy/upload/M_29/rek5/564.pdf

⁷⁷ European Council: Brussels. Conclusions of the Presidency. 14 and 15. December 2006. 4. o.
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/92202.pdf

⁷⁸ Az Európai Unióról szóló szerződés. 2. cikk
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0013:0046:hu:PDF>

kiegészült az emberi méltóság tiszteletben tartásával, a kisebbséghez tartozó személyek jogainak a védelmével. A cikk deklarálja, hogy „Ezek az értékek közösek a tagállamokban, a pluralizmus, a megkülönböztetés tilalma, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás, valamint a nők és a férfiak közötti egyenlőség társadalmában”.⁷⁹ Továbbá, ahogyan arra már a koppenhágai kritériumok kifejtésénél utaltam, a Lisszaboni Szerződéssel az EUSZ 6. cikkében bekerült az Unió Alapjogi Chartája.

VII.1. Csatlakozási kritériumok

A teljes jogú tagság elnyerésének feltételeit a „Thesszaloniki Cselekvési Program a Nyugat-Balkánra: az európai integráció útján” határozta meg.⁸⁰ E szerint a csatlakozás feltételeit a koppenhágai, valamint madridi kritériumok és a Stabilizációs és Társulási (továbbiakban: SAP) folyamat által meghatározott feltételek képezték. A Stabilizációs és Társulási Folyamat keretében az EU további feltételeket szabott a csatlakozás tekintetében. Ilyen volt a Hágai Nemzetközi Törvényszékkel való teljes együttműködés (a délszláv háborús bűnösök megbüntetése érdekében), valamint a szlovén–horvát határvita megszüntetése.

A határvita tárgyát a két ex-Jugoszláv tagállam között húzódó partszakasz képezte, amely Szlovéniának az Adriára való kijutását biztosította. A határvita több mint két évtizedig húzódott, mikor is a felek a határvitát egy nemzetközi döntőbíró elé utalták, így Horvátország csatlakozása lehetővé vált. A határvita végleges rendezése nem feltétele a csatlakozásnak, elegendő csak az arbitrázs folyamatának a megindítása.

A csatlakozási tárgyalások során is bevezetésre került a benchmark rendszere.⁸¹ Ezen értékelési kritériumok fő jellemzője az, hogy mérhető, amitől az EU függővé teheti a csatlakozási tárgyalások során az egyes fejezetek megnyitását és egyben lezárását, és újratárgyalását is. A csatlakozási eljárás során bevezetésre került a 23. fejezet, ami az igazságszolgáltatásra vonatkozik, továbbá a 24. fejezet, ami a jogérvényesülés, biztonság és szabadság elnevezést viseli.⁸² Ennek következtében a tárgyalási fejezetek száma megnőtt, azonban ehhez a hosszabb fejezetek szétbontása is hozzájárult, ennek következtében 31 fejezet helyett 35 fejezet lett.

⁷⁹ Az Európai Unióról szóló szerződés. im. 2. cikk

⁸⁰ European Council: Thessaloniki Declaration. Thessaloniki, 21 June 2003.

http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-03-163_en.htm

⁸¹ Európai Bizottság: COM(2006) 649 végleges Brüsszel, 2006. November 8.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0649:FIN:HU:PDF>

⁸² European Council: Negotiating Framework. Luxembourg, 3 October 2005. I. Annex.

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/croatia/st20004_05_hr_framedoc_en.pdf

VII.2. Stabilizációs és Társulási Folyamat

A volt Jugoszláv Köztársaság szétesése következtében az 1990-es évek elején egymástól független államok jöttek létre. A volt tagállamok között etnikai háborúk dúltak, és az újonnan létrejött államok súlyos hátrányt szenvedtek politikai és gazdasági értelemben egyaránt. A politikai stabilizáció és a piacgazdaságra való áttérésük elősegítése érdekében jött létre a társulási folyamat. A SAP nemcsak Horvátországra terjedt ki, hanem az egész balkáni térségre. A Stabilizációs és Társulási folyamat intézményesített kerete a Stabilizációs és Társulási Megállapodás, amely bilaterális kapcsolatot teremt a felek között, amely által lehetővé vált a differenciálás elvének megfelelően az országspecifikus felkészülés az uniós tagságra. Az elsődleges célkitűzése ennek a megállapodásnak a régió stabilizációjának biztosítása volt, és csak másodsorban a csatlakozásra való felkészítés. A megállapodás tárgyát képezi: a demokrácia, jogállam elvének elősegítése az egyes országokban, a bel- és igazságügy területére vonatkozó reformok végrehajtása. A gazdasági fejlesztés, szabadkereskedelmi övezet kialakítása, valamint politikai párbeszéd megteremtése multilaterális és regionális szinten egyaránt.⁸³

Az EiT Santa Maria da Feira-ban megtartott csúcstalálkozóján⁸⁴ a Nyugat-Balkán országait potenciális tagjelöltnek nevezte, tagjelöltté majd csak akkor válnak ezen államok, ha teljesítették a SAP által kitűzött célokat. Nemcsak a tagjelöltség megszerzése vált nagyobb kihívássá, hanem az előcsatlakozás során teljesítendő kritériumok is. Ennek köszönhetően, valamint a benchmarkok rendszerének bevezetése miatt a tagjelölti státusz elnyerésének nem feltétlen következménye a csatlakozási tárgyalások megnyitása. Ezáltal a tagjelöltség megszerzése és a csatlakozási tárgyalások megnyílása időben elválík egymástól. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a következő bővítési körben csatlakozni kívánó államok jelenlegi státusza. Az új bővítési eljárás további következménye, hogy a csatlakozni kívánó ország részéről a csatlakozási kérelem benyújtása egy jól megalapozott és az EU iránt elkötelezett döntés legyen, amelyet az előcsatlakozási kritériumok teljesítése indukál. Azonban ez sem biztosíték semmire, hiszen Izland esetét látván e körülmények ellenére is megakasztotta az Uniós tárgyalásokat.

⁸³ European Commission: COM(1999)235 final. Brussels, 26. May 1999. 4. o.

<http://aei.pitt.edu/3571/1/3571.pdf>

⁸⁴ European Council: Santa Maria da Feira. 19 and 20. June 2000.

https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00200-r1.en0.htm

VIII. Új megközelítés a bővítési politikában. Vajon kik a következők?

Jelenleg az EU tagjelöltként tartja számon Macedóniát, Szerbiát, Izlandot, Montenegró és Törökországot. Az Európai Uniónak a Nyugat-Balkánra vonatkozó Stabilizációs és Társulási folyamata végett potenciális tagjelölt államnak számít Albánia, Bosznia-Hercegovina és Koszovó. A következő években ezen országok csatlakozása várható, attól függően, hogy milyen ütemben lesznek képesek az EU elvárását megvalósítani. A csatlakozási tárgyalás során az EU a horvát csatlakozás tapasztalatai következtében új megközelítést vezetett be Montenegróval szemben. E szerint az előző körben bevezetett 23. és 24. fejezetet a felek a csatlakozási tárgyalások elején nyitják meg. Mivel ezen fejezetek alá tartozó⁸⁵ közösségi vívmányokhoz való alkalmazkodás nagymértékű reform végrehajtását igényli annak érdekében, hogy az fenntartható legyen. Így elegendő idő jut a reformok végrehajtására.⁸⁶

A bővítés kezdeti célja a béke, a biztonság és a stabilitás megteremtése volt. Földrészünkön e célkitűzés megvalósítása sajnálatos módon még mindig aktuális. A nyugat-balkáni térség stabilizálását az Unió a Stabilitási Megállapodással segíti elő. Azonban a potenciális tagjelölt országokon túl az Uniónak a szomszédos országokra is figyelmet kell fordítania, mivel „*az egymásrataltság mind politikailag, mind gazdaságilag az Uniónak a szomszédjaival egy létező valóság*”.⁸⁷ Erre szolgál a Keleti Partnerség intézménye, amely olyan országokat ölel fel, amelyek a távoli jövőben esetleg tagállamokká válhatnak. A cél a politikai társulás felgyorsítása, az EU szabályainak és értékeinek az átvétele, a teljes gazdasági integráció, valamint a szabad kereskedelmi térség kialakítása. Az EU a Keleti Partner országok⁸⁸ közül Moldovával parafálta, valamint Ukrajnának felajánlotta a társulási megállapodás megkötését, amely a csatlakozási tárgyalások megkezdésének előszobáját jelenti.

Ukrajna esete kiválóan példázza azt, hogy az Unió bővítési politikája által elérni kívánt céllal ellentétes hatást váltotta ki a társulási szerződés megkötésének a felajánlása. A stabilitás, a biztonság és a béke megteremtése helyett, Ukrajnát polgárháborús helyzetbe sodorta. Ukrajnában a csatlakozás kérdése felszínre hozta Oroszország befolyásának kérdését, és – hasonlóan a többi volt szocialista országhoz – válaszút elé állította a társadalmat. A kérdés az, hogy inkább a „Nyugathoz” akar csatlakozni, vagy marad a „Keleti blokk” része. Ez

⁸⁵ European Commission: SWD(2012) 331 final. Brussels, 10.October 2012.

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mn_rapport_2012_en.pdf

⁸⁶ Christophe Hillion: Enlarging the EU and deepening its fundamental rights protections: Swedish Institute for European Policy Studies. June, 2013. 7. o.

https://www.academia.edu/3783752/Enlarging_the_EU_and_deepening_its_fundamental_rights_protection

⁸⁷ Commission: Wider Europe –Neighbourhood Policy. COM(2003) 104 final.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0104:FIN:EN:PDF>

⁸⁸ Ukrajna, Moldova, Fehéroroszország, Grúzia, Örményország, Azerbajdzsán

természetesen átmenetileg destabilizálja az országot, ugyanakkor hosszútávon hozzájárulhat egy demokratikus állam és piacgazdaság megteremtéséhez, valamint egy valóban egységes Európa kialakulásához. Ukrajna lehet a jövőben annak kiváló példája, hogy megmutassa, hogy az Európai Uniónak nem csak földrajzi szempontból körülhatárolt határai vannak, hanem léteznek a maga kulturális határai is.

A jövőre nézve az EU bővítése tekintetében több problémás pont is van, amely kihívást okozhat. Skócia függetlenedésének problematikája az egyik legérdekesebb kérdés a jövőre nézve. Skócia az Egyesült Királyságtól függetlenné válna, amelyről 2014. szeptember 18-án tartanak népszavazást. Ez a jogi aktus azonban Skóciának az Európai Unióból való kiválását is magával vonja. A nagy kérdés az, hogy Skócia hogyan válhatna az Unió tagjává, immár mint önálló, független szuverén állam. Két lehetséges út létezik, az egyik, és egyben a legtisztább az EUSZ 49. cikkének, a bővítési klauzulának az alkalmazása. Azonban ennek a cikkelynek alkalmazása esetén jogosan vetődhet fel a kérdés, hogy ha már egyszer Skócia, igaz hogy egy másik állam részeként, de már az Unió tagja volt, akkor miért kellene a csatlakozási folyamatot előről kezdenie? Alternatív megoldásként az EUSZ 48. cikke szolgálna, vagyis a szerződések módosítására vonatkozó szabályok, amelyet az Egyesült Királyság kezdeményezne, így nem kellene Skóciának a csatlakozási kérelmét benyújtania.

Ez egy speciális eset, azonban az Unió már találkozott hasonló helyzettel, csak ennek a fordítottjával. Ez volt az egységes Németország létrejötte. Ehhez kapcsolódóan Dr. Váradi Szilvia megállapította, hogy *„amennyiben egy tagállam területének mérete változik – az államiság érintetlenül hagyásával – nem minősül bővítésnek, hiszen a jogalanyok száma tekintetében nem tapasztalható változás”*.⁸⁹ Ezen gondolatmenetet folytatva, Skócia függetlenedésével a jogalanyok száma növekedne az Unióban, tehát a bővítési klauzulát kellene alkalmazni. Függetlenül attól, hogy egyszer már a Közösség része volt, Skócia állami berendezkedésére kihatással lenne Angliától való elszakadása. Nyilvánvalóan a csatlakozási folyamat gyorsabb ütemben haladhatna a korábbi csatlakozási folyamatokhoz képest. A bővítési klauzula alkalmazása magában rejti annak a veszélyét, hogy valamelyik tagállam nem ratifikálja a csatlakozási szerződését, így az nem válhatna hatályossá.

IX. Véggövetkeztetés

Több mint fél évszázada Európa térképe egységesülni látszik, de még mindig vannak tagjelölt államok, amelyek a klub tagjaivá kívánnak válni. Dolgozatomból kiolvasható, hogy az Unió

⁸⁹ Dr. Váradi Szilvia: Az EU bővítésének jogi aspektusai. Doktori értekezés. Szeged, 2012. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1701/2/Kerteszne_Varadi_Szilvia_Tezisek.pdf 15.o.

bővítésének következménye a bővítési feltételek komplexebb rendszerének a kirajzolódása. A bővítésre vonatkozó feltételeket hivatalosan még mindig a koppenhágai kritériumok és a madridi kritérium képezi. Azonban az egyes bővítési körök csatlakozási feltételeinek elemzése jól rávilágított arra, hogy adott esetben az egyes kandidáló államok helyzetére reagálva az Unió tovább szélesítheti e feltételeknek a körét. Véleményem szerint a koppenhágai kritériumok közül a legobjektívabb feltétel a gazdasági kritérium, amely különböző mikro- és makrogazdasági mutatók alapján mérhetővé teszik az egyes tagjelölt államok felkészültségét. A közösségi joganyag átvételére vonatkozó eljárás az idővel egyre nehezebb a benchmark rendszeren keresztül valóban jobb teljesítményt vár el a tagjelölt államoktól annak érdekében, hogy a csatlakozási tárgyalások megkezdődjenek az egyes fejezetek kapcsán, azonban ez elősegítheti a felkészültséget. Ez megakadályozza az integrációnak a nagymértékű visszaesését, aminek következményeként a tagjelöltségtől a teljes jogú taggá válásnak a folyamata nagymértékben lassul. Ellenben a bővítésnek a lassulását nemcsak az eljárási rendszer okozza, hanem hozzájárul jelen esetben a nyugat-balkáni térség is. Álláspontom szerint a balkáni országok tekintetében, ahogyan a déli bővítési körnél, továbbá a keleti bővítésnél is, a bővítés mint eszköz a demokratikusabb berendezkedés kialakításában, valamint a gazdasági fejlettségi szint magasabb fokának eléréseként jelentkezik. Kétségtelen, hogy a bővítés mind a két félnek gazdasági előnyökkel járhat a belső piac kiszélesedése következtében. Azonban a tagsághoz vezető út sok és nagy horderejű reformot kíván meg, amit végső soron a kisméretű államok állampolgárai szenvednek el. A politikai kritériumok közül a leglabilisabb fogalmat a jogállamiság és a demokrácia elve jelenti. A fogalmak tartalmi elemei nagyvonalakban a korábbi csatlakozási dokumentumokból kiolvashatók, ám ezek tartalmát mindig az adott államra vonatkozó bizottsági előrehaladási jelentés és a csatlakozásra vonatkozó útvonalterv adja meg.

Összességében úgy gondolom, hogy a csatlakozásra vonatkozó elvárások az Unió felől megfelelőek, ezek az elvek képezik az európai identitást, ami összekovácsolja Európa nemzeteit. Azonban úgy gondolom, hogy a csatlakozásra vonatkozó elvárások implementálása az elsődleges joganyagba elengedhetetlen lenne, hiszen több mint tíz éve az Európai Tanács döntése foglalja keretbe a csatlakozás feltételeit. Minden egyes új tagállammal az Unió egyre színesebb és gazdagabb lesz. Külpolitikai szempontból is fontos, hogy az Unió növelje a hatalmát, így minden olyan tagállamra szükség van a Közösségen belül, amely megfelelően felkészült az integrációra. Dolgozatomat Mr. José Manuel Durão Barroso szavaival szeretném befejezni, amelyet Horvátország tagállammá válásakor mondott: *„Ma véget ért egy folyamat, de ugyanakkor ez a vég egy másik sikertörténet kezdetét is jelenti*

*egyben. Európa-szerte mindennap munkálkodnunk kell azon, hogy fejlesszük a gazdaságunkat, megerősítsük a demokráciát és egy jobb jövőt építsünk a magunk, valamint gyermekeink számára.”*⁹⁰

⁹⁰ Speech by President Barroso at the ceremony to mark the accession of the Republic of Croatia to the European Union: Welcome to the European Union. 1. July 2013.
http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-13-589_en.htm

X. Irodalomjegyzék

Szakirodalom

1. Blahó András: Európai Integrációs Alapismeretek. AULA Könyvkiadó, Budapest 2004; negyedik, átdolgozott bővített kiadás.
2. Blutman László: EU-JOG és jogharmonizáció. HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2011.
3. Bóka Éva: Az Európai Egység gondolat fejlődéstörténete. Napvilág Kiadó, Budapest 2001.
4. Christophe Hillion: Enlarging the EU and deepening its fundamental right protections: Swedish Institute for European Policy Studies. June, 2013.
https://www.academia.edu/3783752/Enlarging_the_EU_and_deepening_its_fundamental_rights_protection
5. Christophe Hillion: The Copenhagen Criteria and Their Progeny. 28 January 2004.
https://www.academia.edu/629354/The_Copenhagen_Criteria_and_Their_Progeny#
6. Dr. Balázs Péter: Az Európai Unió további bővítése, a Nyugat-Balkán integrációjának várható alakulása. in: Média és integráció, a média szerepe az Európai Unió értékeinek közvetítésében. Szerkesztette: Szekeres Ildikó és Kruzsliz Péter. Klebersberg Kunó Egyetemi Könyvkiadó, Szeged, 2006.
7. Dr. Balázs Péter: Integrációs csapdák az Európai Unió és Kelet-Közép-Európa kapcsolatában. Közgazdasági Szemle, XLIV. évf., 1997. november (954–969. o.)
8. Dimitry Kochenov: Behind the Copenhagen facade. The meaning and the structure of the Copenhagen political criterion of democracy and rule of law.
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=563743
9. Dr. Szili Katalin: Az Európai Unió és a magyar jogállam jelenkori helyzete és jövője. Európai jog nyolcadik: évfolyam 4. szám, 2008. július.
10. Dr. Váradi Szilvia: Az EU bővítésének jogi aspektusai. Doktori értekezés. Szeged, 2012. http://www.ajtkdi.hu/pdfs/Varadi_Szilvia_ertekezes_muhelyv.PDF
11. Györkös Péter: Egy csöndes évforduló margójára. Tíz éve kezdődtek meg a csatlakozási tárgyalások. Európai Tükör 2008 (XIII. évf.) 5. sz. 3–15. o.
12. Györkös Péter: Egy furcsa vita elő- és utótörténete – az Európai Unió abszorpció/integrációs képessége. Európai Tükör. 2007. (XII. évf.) 1. sz. 25–31.
13. Heather Grabbe: A Partnership for accession? Robert Schuman Centre Working Paper 12/99. San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute, 1999.
14. Heather Grabbe: Europeanisation Goes East. Power and Uncertainty in the EU Accession Process. Centre for European Reform, London, and Wolfson College, Oxford May, 2002.
15. Heather Grabbe: The Eu's Transformative Power. Europeanization Through Eastern Europe. Palgrave Studies in European Union Politics. Great Britain, 2006.
http://st.free-lance.ru/projects/upload/f_4d904ec333b8e.pdf
16. Heather Grabbe: Profiting from EU enlargement. Centre for European Reform. London, 01. June 2001.
http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/p254_enlargement-1945.pdf
17. Helen E. Hartnell: Association Agreements Between the EC and Central and Eastern European States. Golden Gate University School of Law.
<http://digitalcommons.law.ggu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1049&context=pubs>
18. Herbert Küpper: A jogállam követelményei az Európai Unióban és Magyarország Alaptörvénye. JURA 2011. (17. évf.) 2. sz. 93–107. o.

19. Horváth Jenő: Kényszerek és választások 1945–1957. Rubicon folyóirat 2003/3-4: Új világrend.
20. Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról. HVG_ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2001. 8. átdolgozott, bővített kiadás.
21. Jean Monnet: Emlékiratok. Az Európai Integráció Klasszikusainak Könyvtára. Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Budapest 2004.
22. Kareb J. Alter, David Steinberg: The Theory and the Reality of the European Coal and Steel Community . Buffet Center for International and Comparative Studies Working Papers Series: January 2007.
http://www.bcics.northwestern.edu/documents/workingpapers/Bufett_07001_Alter_Steinberg.pdf
23. Kende Tamás és Szűcs Tamás: Bevezetés az Európai Unió politikáiba. Complex Kiadó, Budapest, 2009.
24. Kis J. László: A huszonötök Európai. Osiris kiadó, Budapest, 2005.
25. Kiss Éva: Az Európai Unió a XXI. század elején. Akadémia Kiadó Zrt. Budapest, 2005.
26. Kovács Péter: Nemzetközi Közjog. V. fejezet. Az állam, mint a nemzetközi jog alanya. Osiris kiadó, Budapest, 2011
27. Leonard B. Tennyson: European Community. Brussels, Nine January 1973. No.162.
28. Lőrinczné Bencze Edit: Az Európai Unió Bővítés! Politikájának elmélete és gyakorlata Horvátország példáján. Tér és Társadalom 23. évf. 2009/1.
29. Ludvig Zsuzsa: Ukrajna – a keleti partnerség kedveszegett úttörője? Európai Tükör, 2011/6. 130–137.
30. Michael Howard és Wm. Roger Louis Anne Deighton: Világtörténet a XX. században III. rész XVI. fejezet: Európa átalakítása. Oxford University Press 1998. Napvilág Kiadó, 2002.
31. Osztovits András: Az Európai Unióról és az Európai Unió működéséről szóló szerződések magyarázata 1. Complex kiadó, Budapest, 2013.
32. Othon Anastasakis & Dimitar Bechev: EU Conditionality in South East Europe: Bringing Commitment to the Process . South East European Studies Programme. University of Oxford. April, 2003.
<http://www.epus.rs/sr/aktivnosti/konferencije/solun/pdf/ostala/conditio.pdf>
33. Palánkai Tibor: Az Európai Integráció Gazdaságtana. Aula Kiadó, Budapest, 2001.
34. Pavlina Nikolova: Negotiating for EU membership? The case of Romania and Bulgaria. 2006. file:///C:/Users/user/Downloads/CYELP_vol_2_15_Nikolova.pdf
35. Robert Schuman: Európáért. Pannónia könyvkiadók, Pécs, 1991.
36. Simon Zoltán: Döntéshozatal és a jogalkotás az Európai Unióban. L'Hartmann Kiadó. Budapest, 2013.
37. Sipos Péter: Huszadik századi Egyetemes Történet 1890-1945: V. fejezet a második világháború. Korona Kiadó, Budapest, 1997.
38. Szabó Marcel- Lános Petra Lea- Gyeney Laura: Az Európai Unió jogi fundamentumai. I.-III. fejezet. Szent István Társulat Kiadó. Budapest, 2012.
39. Tanja Marktler: The Power of the Copenhagen Criteria. Croatian Year Of European Law and Policy, 2006.
[file:///C:/Users/user/Downloads/CYELP_vol_2_12_Marktler%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/CYELP_vol_2_12_Marktler%20(2).pdf)
40. The Center for European Policy Studies: Just what is this „absorption Capacity” of the EU? 06. October 2006.
<http://www.ceps.eu/book/just-what-absorption-capacity-european-union>
41. The Center for European Policy Studies: Rule of law or rule of thumb? No. 303, 20 November 2013.

<http://www.ceps.be/book/rule-law-or-rule-thumb-new-copenhagen-mechanism-eu>

Európai Unió intézményeinek hivatalos dokumentumai és egyéb dokumentumok

1. Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe (CVCE): The work of the Spaak Committee:12. Septembre 2012. http://www.cvce.eu/content/publication/2007/3/9/42cd3d3b-e28b-4b4a-8e58-8107b106ac15/publishable_en.pdf
2. Court of Justice the European Union: Case 93/78 *Mattheus v Doego* [1978] ECR 2203. <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=89938&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=194802>
3. Directorate General for Economic and Financial Affairs : Progress Towards Meeting the Economic Criteria of Accession. December, 2011. Occasional Paper No. 85. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2011/pdf/ocp85_en.pdf
4. Európa az Unió jogszabályok összefoglalói: Új tagállam csatlakozási folyamat. http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/ongoing_enlargement/114536_hu.htm
5. EUvonal: Miért lépett ki Gröndland az Európai Unióból? http://www.euvonal.hu/index.php?op=kerdesvalasz_reszletes&kerdes_valasz_id=1152
6. Európai Bizottság: COM(2006) 649 végleges.Brüsszel, 2006. November 8. <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0649:FIN:HU:PDF>
7. Spain's application for association with the European Economic Community (9 February 1962) In: Archives historiques du Conseil de l'Union européenne, Bruxelles. <http://www.cvce.eu/viewer/-/content/8a95e26f-e911-42a0-b811-b623b84a93d9/en;>
8. Európai Tanács: A Csúcsatlakozók ötven éve. 2011. December. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC3111406HUC.pdf
9. Európai Tanács Brüsszel, Elnökségi következtetés. Brüsszel, 2006. december 14-15. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/HU/ec/92220.pdf
10. European Commission: Conclusions and Recommendations COM(2014)37 and 36 http://ec.europa.eu/cvm/progress_reports_en.htm#thirteen
11. European Commission Decision of 13/XII/2006 establishing a mechanism for cooperation and verification of progress in Bulgaria to address specific benchmarks in the areas of judicial reform and the fight against corruption and organised crime. C (2006) 6570 final, Brussels, 13/XII/2006. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/bulgaria/bg_accompanying_measures_1206_en.pdf
12. European Commission: Enlargement of the Community Transitional period and institutional implications. Belgium, 24 April 1978. http://aei.pitt.edu/974/1/enlargement_transition_COM_78_190.pdf
13. European Commission: Europe and the challenge of enlargement. Brussels , 24. June 1992.. http://aei.pitt.edu/1573/1/challenge_of_enlargement_June_92.pdf
14. European Commission: European File: The Enlargement of the European Community. Brussels, March 1979. <http://aei.pitt.edu/4590/1/4590.pdf>
15. European Commission: Europe Information. Greece and the European Community.Brussels, September, 1978. http://aei.pitt.edu/960/1/enlargement_greece.pdf
16. European Commission: For a stronger and wider Union, Agenda 2000. 13 July, 1997. <http://aei.pitt.edu/3137/>
17. European Commission: Making a success of enlargement. COM(2001) 700 final. 13. November 2001. <http://aei.pitt.edu/44639/>
18. European Commission: Montenegro 2012., Progress Report. SWD(2012) 331 final. Brussels, 10.October 2012. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mn_rapport_2012_en.pdf

19. European Commission : Opinion on Bulgaria's Application for Membership of the EU. COM(97)2008. final. http://aei.pitt.edu/43461/1/com1997_2008_Bulgaria.pdf
20. European Commission: Opinion on Croatia's Application for Membership of the EU. COM(2004) 257 final. http://www.delhrv.ec.europa.eu/images/article/File/opinion_com2004_0257en01.pdf
21. European Commission : Opinion on the applications for Membership, received from the UK, Ireland, Denmark and Norway. http://aei.pitt.edu/1321/1/enlargement_UK_opinion_1967.pdf
22. European Commission :Opinion on Greek application for membership.. Brussels, 20 January 1976. http://aei.pitt.edu/961/1/enlargement_greek_opinion_COM_76_30.pdf
23. European Commission Opinion on the Greek request for membership. Brussels, January 1976. http://aei.pitt.edu/30408/1/P_10_76.pdf
24. European Commission:Opinion on the Spain's application for accession. Brussels, November 1978. http://aei.pitt.edu/30788/1/P_131_78.pdf
25. European Commission :On the Stabilisation and Association process for countries of South-Eastern Europe . COM(1999)235 final. Brussels, 26. May 1999. <http://aei.pitt.edu/3571/1/3571.pdf>
26. European Commission: Problems of enlargement. Taking stock and proposals. COM (82) 757. 25. November 1982. http://aei.pitt.edu/1781/1/enlargement_stocktaking_1982.pdf
27. European Commission: Reports on progress towards accession by each of the candidate countries. COM (99) 500 final. 13. October 1999. http://aei.pitt.edu/44637/1/composite_1999.pdf
28. European Commission: The transitional period and the institutional implications of enlargement . COM(78) 190. 24. April 1978. http://aei.pitt.edu/974/1/enlargement_transition_COM_78_190.pdf
29. European Commission : The EU's Pre-accession strategy for the associated countries of central Europe. <http://aei.pitt.edu/43252/1/A7152.pdf>
30. European Commission: The Single Act: A new frontier for Europe. 15. February 1987. http://aei.pitt.edu/1760/1/Single_act_COM_87_100.pdf
31. European Commission: Towards the enlarged Union. Strategy Paper. COM(2002)700. final. Brussels, 9. October 2002. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2002:0700:FIN:EN:PDF>
32. European Commission :The Community and German Unification, Communication from the Commission to the Special Session of the European Council, Dublin, 28 April 1990. SEC (90) 751 final, 20 April 1990. In: Bulletin of the European Communities, Supplement No. 4/90
33. European Commission: Wider Europe –Neighbourhood Policy. COM(2003) 104 final.
34. European Commission: 2005 enlargement strategy paper. COM(2005)561 final. Brussels, 9.11.2005. http://aei.pitt.edu/44646/1/com2005_0561_2005_strategy.pdf
35. European Community: Currency crisis strains solidarity. June 1971.No.146. <http://aei.pitt.edu/43788/1/A7531.pdf>
36. European Community: Enlargement puzzle: can they fit? Brussels, September-October 1977. No. 203. <http://aei.pitt.edu/44040/1/A7588.pdf>
37. European Council: Bonn Conclusions of the Presidency. 18. July 1961. http://aei.pitt.edu/1456/1/bonn_1961.pdf
38. European Council: Brussels Conclusions of the Presidency. 12. December 2003. http://www.europarl.europa.eu/summits/pdf/bru033_en.pdf
39. European Council: Brussels Conclusions of the Presidency. 14 and 15. December 2006. http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/92202.pdf

40. European Council Decision : (2002/87/EC). 28. January 2002.
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:044:0037:0044:EN:PDF>
41. European Council: Dublin Conclusions of the Presidency. 25 and 26 June 1990.
http://www.europarl.europa.eu/summits/dublin/du1_en.pdf
42. European Council. Edinburgh Conclusions of the Presidency, 11-12. December 1992.
http://www.europarl.europa.eu/summits/edinburgh/a0_en.pdf
43. European Council: Essen, Conclusions of the Presidency. Essen, 9-10. December 1994. http://www.europarl.europa.eu/summits/ess2_en.htm#annex4
44. European Council: Helsinki Conclusions of the Presidency. Helsinki, 10–11. December 1999. http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm#a
45. European Council: Laeken Conclusions of the Presidency. 14-15. December 2001.
http://ec.europa.eu/smart-regulation/impact/background/docs/laeken_concl_en.pdf
46. European Council: Lisbon Conclusions of the Presidency. 26-27. June 1992.
http://aei.pitt.edu/1420/1/Lisbon_june_1992.pdf
47. European Council: Luxembourg Conclusions of the Presidency. 12 and 13 December 1997. http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm#enlarge
48. European Council: Messina Declaration. 3. June 1995.
<http://www.eurotreaties.com/messina.pdf>
49. European Council: Negotiating Framework. Luxembourg, 3 October 2005.
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/croatia/st20004_05_hr_framedoc_en.pdf
50. European Council: Thessaloniki Declaration. Thessaloniki, 21 June 2003.
51. http://europa.eu/rapid/press-release PRES-03-163_en.htm
52. European Council: Santa Maria da Feira Conclusions of the Presidency. 19 and 20. June 2000. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00200-r1.en0.htm
53. European Council: Seville Conclusions of the Presidency. 21-22. June 2002.
http://www.europarl.europa.eu/summits/pdf/sev1_en.pdf
54. European Council: Strasbourg Conclusions of the Presidency. 8-9. December 1989.
http://www.europarl.europa.eu/summits/strasbourg/st_en.pdf
55. European Council: Zagreb Conclusions of the Presidency.
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/er/Declang4.doc.html
56. Gordos Árpáddal készített személyes interjú. 2013. szeptember 24.
57. José Manuel Barroso: Speech by President Barroso at the ceremony to mark the accession of the Republic of Croatia to the European Union: Welcome to the European Union. 1. July 2013. http://europa.eu/rapid/press-release SPEECH-13-589_en.htm
58. Julien Crampes / Fernando Garcés de los Fayos: A keleti Partnerek. 11/2013.
http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.5.html
59. Meeting of the Heads of State or Government. The Hague 1-2 December 1969.
http://aei.pitt.edu/1451/1/hague_1969.pdf
60. Nordic Notes: Why did Norway not join the European Union. Vol 6. 2002.
<http://diemperdidi.info/nordicnotes/vol06/articles/johnson2.html>
61. Official Journal of the European Communities: Documents concerning the accession of the Kingdom of Spain, and the Portuguese Republic to the European Communities.
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1985:302:FULL:EN:PDF>
62. Robert Taylor: Europe Information Developement: Implication for the Southern Mediterranean Countries of the second enlargement of the European Community. Brussel, 1980. <http://aei.pitt.edu/12734/1/12734.pdf>
63. Sweden's application for accession to the EEC (Stockholm, 26 July 1967)
http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/094cf300-6d86-4996-a6c0-af8b1d80f198/publishable_en.pdf

64. Sztáray Péter: Szerkesztői Előszó Európai Tükör 2011/6.
http://www.euvonal.hu/kulugy/upload/M_29/rek5/564.pdf
65. <http://www.beszelnikell.hu/index.cgi?r&v&l&mf&p=bovites>

Szerződések

1. Lisszaboni Szerződés az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról.
2. The Maastricht Treaty.
3. The Treaty establishing European Coal and Steel Community.
4. Treaty establishing the European Atomic Energy Community.
5. The Treaty of Nice.
6. The Single European Act.
7. The Treaty of Amsterdam.
8. The Treaty of Rome.